

Araştırma Makalesi

1909 Yılı İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Ordusu

Ferdi Ertekin*

(ORCID: 0000-0003-3142-9996)

Makale Gönderim Tarihi

18.10.2023

Makale Kabul Tarihi

26.03.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Ertekin, F., "1909 Yılı İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Ordusu", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Mart 2024): 239-285.

APA: Ertekin, F. (2024). 1909 Yılı İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Ordusu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 239-285.

Öz

Osmanlı tarihi açısından askeri ataşe raporları, dönemin askeri ve siyasi tarihine farklı bir perspektiften ışık tutması açısından birinci el tarihi kaynaklar arasındadır. Bu makalede Türkçe literatürde ilk defa yayınlanan 1909 tarihli İngiliz askeri ataşe raporları üzerinden Osmanlı İmparatorluğu ve Türk ordusunun vaziyeti ele alınmaktadır. 1909 yılı ataşe raporlarına damgasını vuran en önemli olaylar arasında, 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu'nun İstanbul kuşatması, 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ve yerine V. Mehmet Reşad'ın geçmesi, gayrimüslimlerin zorunlu askerî hizmete alınması, orduda tasfiye ve yer değiştirmeler ile askeri mektep mezunu olmayan 'alaylı' subayların yerini 'mektepli' subayların almaya başlaması gibi olaylar yer almaktadır. 1909 senesine ait İngiliz askeri ataşe raporları, 31 Mart vakası, Hareket Ordusu'nun İstanbul kuşatması ve gayrimüslimlerin zorunlu askerlik hizmeti karşısındaki tutumları gibi müstakil ve uzun meseleler haricinde, bu çalışmada tümüyle ele alınmaktadır. 27 Nisan sonrası Mahmud Şevket Paşa ile

* Dr. Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ferdiertekin@trakya.edu.tr.

Ph. D. Res. Assist., Trakya University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

İttihat ve Terakki Komitesi üyeleri arasındaki iktidar çekişmesinden, Türk ordusunun 1909'da yeniden teşkilatlanma sürecine değin Osmanlı İmparatorluğu'nun yedi ordu bölgesinde vuku bulan olaylar, bu atâşe raporlarında ayrıntısıyla ortaya konulmaktadır. 'İlk Meşrutiyet Padişahı' Mehmed Reşad'ın Hatt-ı Hümayun'u ve 1909'da Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdıktan sonra 57 Bulgar subayının meşrutiyetin yıl dönümü vesilesiyle İstanbul'u ziyaret etmeleri gibi olayların da yer aldığı bu raporlar 1909 yılına İngiliz perspektifinden ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Mahmud Şevket Paşa, İttihat ve Terakki, Sultan Mehmed Reşad, Türk Ordusu, İngiliz Askeri Atâşe Raporları, Herbert Conyers Surtees.

Ottoman Empire and the Turkish Army in the British Military Attaché Reports of 1909

Abstract

In Ottoman history, military attaché reports are among the first-hand historical sources that shed light on the military and political history of the period from a different perspective. This article analyses the situation of the Ottoman Empire and the Turkish army through the British military attaché reports of 1909, published for the first time in Turkish literature. In 1909, the main events that marked the attaché's reports were the 13 April military uprising, the siege of Istanbul by the 3rd army, the dethronement of Abdülhamid II on 27 April 1909 and his replacement by Mehmet Reşad V, the conscription of non-Muslims, purges and replacement of rankers (alaylı) officers by 'school officers' (mektepli). With the exception of the 31 March incident, the siege of Istanbul by the 3rd Army corps, called as Movement/Liberation Army, and the attitudes of non-Muslims towards conscription, the 1909 reports of the British military attaché are treated in full in this study. From the power struggle between Mahmud Şevket Pasha and members of the Committee of Union and Progress after 27 April to the reorganisation of the Turkish army in 1909, the attachés' reports detail events in seven army corps districts of the Ottoman Empire. These reports, which cover topics such as the Hatt-ı Hümayun of Mehmed Reşad, the 'first constitutional sovereign', and the visit of 57 Bulgarian officers to Istanbul to mark the anniversary of the constitutional monarchy after the Ottoman Empire recognised Bulgaria's independence in 1909, are important in shedding light on 1909 from a British perspective.

Keywords: Abdülhamid II, Mahmud Şevket Pasha, Committee of Union and Progress, Sultan Mehmed Reşad, Turkish Army, British Military Attaché Reports, Herbert Conyers Surtees.

Giriş

“Napolyon Savaşları ile başlayıp Kırım Savaşı ile zirveye ulaşan 19. yüzyılın savaşlar dizisi, bir taraftan uluslararası diplomatik ilişkileri arttırırken öte yandan askerî ilişkilerde de şeffaflaşma ve formelleşme sürecini hızlandırdı. Teknolojik gelişmelerle sürat kazanan haberleşme ve ulaşım, daha önceki dönemlerde gizli/kapalı kategorisinde olan bilgilerin daha hızlı toplanması ve yayılmasını mümkün kıldı. 19. yüzyıl öncesinde askerî istihbarat denildiğinde akla, bizzat siyasi veya askerî liderlerin şahsı etrafında kurulan casus şebekeleri ve hasımlarının politik niyetlerini, askerî kuvvetleri ile harp planlarını öğrenme çabası gelirken, 19. yüzyılın ikinci yarısında karşımıza, yabancı ülkelerde devletlerinin diplomatik temsilcilerinden biri gibi çalışan uzman bürokratlar, yani askerî ataşeler çıktı.”¹

19. yüzyılda istihbarat teşkilatlarının merkezileşmesiyle birlikte büyükelçilerin yanına askeri meselelerde uzman kara ve deniz ataşeleri tayin edilmeye başlandı. İngiliz diplomasi servisinde askerî ataşenin selefi, muharebe alanında yabancı ordulara refakat etmesi için görevlendirilen irtibat subayı (liaison officer)’ydi.²

Askeri ataşelik uygulaması 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren yaygınlaştı. Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD gibi dönemin önemli siyasi ve askeri güçleri tarafından gönderilen askeri ataşelerin tuttuğu düzenli raporlar, Osmanlı askeri tarihinin son dönemine ilişkin en önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

¹ Gültekin Yıldız, “Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemilliterliğin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, (2012), s. 240-241.

² Lothar W. Hilbert, henüz adı *askerî ataşe* (military attaché) olarak anılmasa da Britanya’nın ilk kez Kırım Harbi (1853-56) esnasında yabancı bir orduya bir askeri uzman gönderdiğini belirtmektedir. Lothar W. Hilbert, “The Early Years of The Military Attaché Service in British Diplomacy”, *Journal of the Society for Army Historical Research*, 37/152, (Aralık 1959), s. 165. Örneğin Yarbay William Fenwick Williams isimli İngiliz subayı Kırım Harbi’nde doğu cephesindeki gözlemlerini rapor haline getirmiştir. Bkz. Yahya Yeşilyurt, “1853-56 Osmanlı-Rus Harbi’nde Doğu Cephesinde Bir İngiliz Subay: Yarbay William Fenwick Williams’ın Askeri Raporları” *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi (SAVSAD)*, 32/ 1, (2022) s. 101-138.

Türk tarihi söz konusu olduğunda ilk askeri ataşeler 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Osmanlı ordusunda istihdam edilmişti. Londra'daki Milli Arşiv'de (The National Archives) Dışişleri Bakanlığı tasnifinde Osmanlı askeri tarihi ile alakalı periyodik ve sistematik ataşe raporlarının ilki 1889 tarihlidir. Bahsi geçen arşivdeki son ataşe raporu ise 1910 tarihini taşımaktadır³ Fakat aynı arşivde dağınık halde daha farklı tarihli ataşe raporlarına da rastlamak da mümkündür.⁴ Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki 1889-1908 tarihleri arasında tutmuş olduğu askeri ataşe raporları kitap halinde yayınlanmıştır.⁵ Bu makaledeyse daha önce yayımlanmamış 1909 yılına ait İngiliz askeri ataşe raporları ele alınmaktadır. 1909'da İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde ataşemiliter olarak Albay Herbert Conyers Surtees (1858-1933) görev yapmaktaydı. Surtees bu görevi 1906-1909 yılları arasında yürütmüştür. 1909'da İstanbul'daki İngiliz Sefiri Gerard Lowther'di. Bu raporlar Surtees'ten Gerard Lowther'e gönderilmiş, Lowther de raporları önemine göre ya Savaş Bakanlığı'na yahut İngiliz Dışişleri'ne gönderilmiştir.

1909 yılına damgasını vuran en önemli olaylar arasında 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu'nun İstanbul kuşatması, 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid'in tahtan indirilip yerine V. Mehmet Reşad'ın geçmesi/geçirilmesi, gayrimüslimlerin zorunlu askerî hizmete alınması⁶, orduda özellikle komuta kademesinde tasfiye ve yer değiştirme ile alaylı subayların yerini mektepli subayların almaya başlaması bulunmaktadır. 1909 senesine ait İngiliz askeri ataşe raporları, 31 Mart vakası ve gayrimüslimlerin zorunlu askerlik hizmeti karşısındaki tutumları gibi müstakil ve uzun meseleler haricinde, bu çalışmada tümüyle ele alınmaktadır.

³ Ferdî Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 14-15, 81-83.

⁴ Örneğin Gültekin Yıldız tarafından incelenen 1885 tarihli ataşe raporu bunlardan biridir. Bkz. Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", s. 248.

⁵ Bkz. Ferdî Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 139-469.

⁶ 1909 senesi askeri ataşe raporlarında Osmanlı gayrimüslimlerinin, özellikle Rum, Ermeni ve Bulgar tebaanın zorunlu askeri hizmet karşısındaki tutumları hakkındaki makale için bkz. Ferdî Ertekin, "Herbert Conyers Surtees'in Raporlarında Osmanlı Gayrimüslimlerinin 1909 Askere Alma Kanunu'na Yaklaşımları", *7th International Ubsder Scientific Research Congress*, Ed. Prof. Dr. Fahri Özşungur, Ankara 2024, s. 139-155.

23 Temmuz 1908’de gerçekleşen II. Meşrutiyet’in ilânı Türk tarihi açısından önemli dönüm noktalarındadır. Bu olay aynı zamanda II. Abdülhamid’in 93 Harbi ile Babiâli ve Meclis’i devreden çıkarıp iktidarı tekeline aldığı mutlak bir monarşi rejiminin sonu anlamına gelmekteydi. Kuvvetlerin tek elde toplanmasından kuvvetlerin ayrılığına doğru giden bu süreçte imparatorluk içindeki en etkin gruplardan biri İttihat ve Terakki Cemiyeti/Komitesi’ydi. “Harbiye ve Tıbbiye Mektebi öğrencilerinin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülkenin kaderine hükmetmek isteyen iktidar heveslisi subay adaylarını etrafında toplamıştı. Cemiyet, bir süre sonra Balkan bunalımı ve Makedonya olaylarının ileri sürerek ülkede yeniden Meşrutiyet’in ilanına yönelik bir hareketi başlatmış ve 23 Temmuz 1908’de Kânun-ı Esasi tekrar yürürlüğe konmuştu.”⁷

“İkinci Meşrutiyet dönemi (1908-1918) Türkiye’nin demokratikleşme süreci açısından son derece önemlidir. Bu dönem ikinci Abdülhamid ile özdeşleşmiş bir ‘istibdat’ rejimini yıkmıştır. Kanun-i Esasi’de yapılan ilk değişikliklerle (1909 tadilatı) kamusal özgürlük alanı genişlemiş bu sayede imparatorluğa toplanma ve dernek kurma hürriyeti tanımıştır.”⁸ Komite üyeleri II. Abdülhamid devrinde henüz dernek ya da siyasi parti şeklinde meşruiyet kazanamadıkları için yurt dışında Paris gibi belli başlı merkezlerde veya imparatorlukta daha ziyade II. ve III. ordularda örgütlenmişti. Payitahtı koruyan I. Ordu daha ziyade Sultan’a ve geleneksel mutlak monarşi rejimine sadık alaylı subay ve askerlerden oluşmaktaydı. İstanbul’da ayrıca Söğüt Alayı, Ertuğrul Süvari Alayı ve Zuhaf Alayı gibi sultanın muhafız birlikleri bulunmaktaydı. II. Abdülhamid, liberal fikirlere sahip mektepli subayların kendisine karşı bir darbe girişiminde bulunması ihtimalinden saltanatı boyunca endişe duymuş bu sebepten subayları I. Ordu’dan uzak tutma politikasını benimsemişti. II. Meşrutiyet’in ilânı II. Abdülhamid’in mutlak saltanatına vurulan ilk darbe olmuş ve bu darbeyi, 31 Mart vakası sonrası III.

⁷ Zekeriya Türkmen, “31 Mart İsyanı ve Osmanlı Meşruiyetine İndirilen Darbe: Ordu-Siyaset İlişkilerine Sultan V. Mehmed Reşad Döneminden Bir Bakış”, *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, C. 2, İstanbul 2018, s. 518.

⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, C. 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 3.

Ordu'nun İstanbul'u kuşatarak sultanı tahtından indirmesiyle sultanın bu endişesinin pek de yersiz olmadığını alenen ortaya koymuştu.

Yunanistan ile İlişkiler ve Girit Meselesi

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra imparatorluktaki politik rejim ve padişah değişikliğini fırsat olarak gören Avusturya-Macaristan 5 Ekim 1908'de bir notayla Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını önce 1878 Berlin Antlaşması'nda imzası olan devletlere, sonra da Osmanlı Devleti'ne bildirmiş, aynı gün Bulgaristan bağımsızlığını, Girit Adası da Yunanistan'a bağlandığını ilan etmişti.⁹ Böylece Haziran 1909'da Yunanistan'ın Girit'i topraklarına katma ile alakalı Helenik ülküsü tekrar gün yüzüne çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu bu konuyu tartışma konusu kılmayı dahi reddetmekteydi çünkü Türkler, Girit'i terk etmeleri halinde şüphesiz daha sonra Midilli, Sisam ve diğer adalar üzerindeki hükümlerlik haklarından da feragat talepleriyle karşılaşacaklarını pekâlâ çok iyi bilmekteydi. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Surtees'ten Yunanistan'ın Girit'i ilhaka devam etmesi halinde Türk birliklerinin sınırı geçeceği gerçeğini gizleme gereği duymamıştı. Ataşenin değerlendirmelerine göre, Girit sakinleri Britanya'nın dahil olmadan kendi inisiyatifleriyle Yunanistan ile birleştiklerini ilan etmiş olsa iki devlet arasında muhtemel harbin vuku bulmasının önüne geçilebilirdi. Böyle bir durum karşısında Türk tarafı bunu -1908'de Sisam'da olduğu gibi- bir isyan olarak telakki edecek ve adada hâkimiyeti tesis için Girit sularına harp gemileri gönderecek ya da Girit'in birleşme ilanını tanımamak için doğrudan Atina'ya yürüyecekti. Ataşeye göre yine de hami Avrupalı güçlerin, eski statükonun yeniden tesisi için adaya bir Türk askeri seferinin düzenlenmesine müsaade etmelerine inanmak zor görünmekteydi. *The Times*'ta yayınlanan bir makalede, Yunanistan'ın Girit meselesinde büyük güçlerden hiçbir beklentisinin olmadığına dikkat çekilmekteydi. Makaleye göre Yunanistan'ın böyle bir maceraya kendi başına girişmesi pek muhtemel görünmemekteydi. Öte yandan Türk ordusunun yanı sıra Osmanlı tebaası ve hükümetinin de böyle pahalıya mâl olacak bir harbe girmek istememesinin bir takım sebepleri vardı. Yunanistan ile girilecek böyle bir harp meşruti monarşi idaresine geçmiş imparatorluğu teşkil eden heterojen ve hâlâ uyumsuz unsurları

⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 408.

güçlendirmeye hizmet edebilir ve dikkatin içerisindeki muhalif unsurlara kaymasına neden olabilirdi.¹⁰

1909 Haziran ayı sonlarında Osmanlı Jandarması, Yunan çeteleriyle mücadele halindeydi. Bir Yunan çetesi mühimmat yüklü katırlarla Yunan tarafından Türk tarafına geçerken yakalanmış, çıkan çatışmada 1 jandarma öldürülmüş diğerleri ise yaralanmıştı. Yunan çetelerse olay yerinden 97 tüfekle birlikte firar etmişti. İki Yunan çetesi ise Teselya'dan Florina ve Grebene'ye saldırmıştı. Grebene'deki çetenin dağıtılmış olduğu merkeze rapor edilmişti. Bölgedeki Yunan ajanları ve çeteleri yerli halkı Osmanlı devletine karşı kışkırtmakta ve kendilerine taraftar toplamakla meşguldü. Vilayette çok sayıda stratejik yolun tamiri devam etmekteydi. 26 Haziran'da Yanya'dan 3 kıdemli kurmay subay bölgeyi tetkik için Yunan sınırına gönderilmişti.¹¹

Conyers Surtees Temmuz 1909'da Hariciye Mehmed Nazırı Rifat Paşa¹² ile görüşmüş, Bu görüşme esnasında Paşa ataşeye Türklerin Yunanistan ile harbe girişmek istemediklerini, askeri otoritelerin de böyle düşündüğünü ancak Yunanistan'ın Girit ile birleşme konusunda ısrarlı olması halinde, Giritlileri Makedonya'ya göndermek niyetinde olduklarını böylece Yunan topraklarında bile takibe devam edeceklerini ifade etmişti.¹³

Bulgaristan ile İlişkiler ve Sınır Meselesi

20 Ocak 1909 tarihli rapora göre Osmanlı Devleti, bağımsızlığını ilan etmesinden sonra özellikle Mustafa Paşa civarındaki sınır hattının Beşdağ'ın sırtlarından Meriç'e doğru 5 km genişletilmesi adına Bulgaristan ile müzakerelere girme düşüncesindeydi. Türkler muhtemelen askeri ve etnografik nedenlerden ötürü Bulgaristan'dan sınır hattını 5 km geriye çekmesini talep edecekti. Çünkü sınırın Edirne'ye çok yakın olması askeri açıdan tehlike oluşturmaktaydı. Etnografik olarak Beşdağ civarındaki birçok köyde Müslüman nüfus çoğunlukta ve burası Türk bölgesi olarak görülmekteydi. Türk tarafı

¹⁰ *The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 195/2323*, No: 68, 13 Haziran 1909.

¹¹ *TNA, FO 195-2323*, No: 86, 6 Temmuz 1909.

¹² Mehmed Rifat Paşa Şubat 1909-Ağustos 1911 tarihleri arasında Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Bkz. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 5.

¹³ *TNA, FO 195/2323*, No: 84, 2 Temmuz 1909.

sınırı, 1885-1886 yılları arasındaki hatta çekilmesini talep etmeyi planlamaktaydı.¹⁴

Ocak 1909'da Türk askeri yetkilileri Edirne bölgesinde hazırlıklara girişmiş durumdaydı. 10-18 Ocak 1909 arasında İstanbul'dan Edirne'ye trenle 179 vagon harp materyali sevk edilmişti. Bunların arasında platformlarıyla birlikte 36 parça top vardı. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa 16 Ocak'ta Şark Demiryolu Kumpanyası yetkililerine 200 vagona daha ihtiyaç duyduklarını bildirmişti. Ayrıca Edirne'de bir hastane taburu teşkil edilmiş ve bölgeye ilave nakil taburları sevk edilmişti.¹⁵ İstanbul'da bulunan bir Bulgar askeri temsilcisinin iddiasına göre Edirne'ye yapılan yüklü mühimmat sevkiyatı yüzünden Osmanlı Devleti, Ocak ayında Bulgaristan topraklarına ani bir hücum hazırlığı içindeydi. Surtees'e göre bu iddia gerçeği yansıtmamaktaydı zira son sınır düzenlemesi sürecinde iki devlet de askerlerini sınırdan uzaklaştırmıştı. Edirne'ye yapılan mühimmat sevki ise tamamen müdafaa amaçlıydı. Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a saldırmak gibi bir planı yoktu. Fakat buna rağmen Bulgar tarafı, Edirne'ye yapılan aşırı silah ve mühimmat sevkiyatını kendi topraklarına saldırı hazırlığı şeklinde yorumlayarak alarma geçmişti.¹⁶

16 Haziran 1909 tarihli atâşe raporuna bakılırsa Osmanlı İmparatorluğu bu tarihte Bulgaristan yahut Yunanistan ile bir harbe tutuşmak niyetinde değildi ve birçok kıdemli Türk subayının düşüncesi de -1897 Osmanlı-Yunan harbinde olduğu gibi kayda değer provokasyonlar yapılmadığı müddetçe- bu yöneydi.¹⁷

31 Mart Vakası Sonrası Türk Ordusunun Genel Vaziyeti

Meşrutiyetin ilân edildikten sonra, esasında Manastır'da baş gösteren isyanlar yüzünden III. Ordu bölgesindeki asileri takip ve tedip etmek amacıyla 1904 sonbaharında oluşturulmuş avcı taburları¹⁸ meşrutiyet rejiminin muhafazası adına Payitaht ve II. Abdülhamid'i koruyan I. Ordu merkezi İstanbul'a gönderilmişti. 31 Mart Vakası'nı başlatan isyan da tuhaf bir biçimde III. Ordu'dan I. Ordu'ya, İstanbul'a

¹⁴ TNA, FO 195/2323, No: 3, 20 Ocak 1909.

¹⁵ TNA, FO 195/2323, No: 2, 18 Ocak 1909.

¹⁶ TNA, FO 195/2323, No: 5, 28 Ocak 1909.

¹⁷ TNA, FO 195/2323, No: 72, 16 Haziran 1909.

¹⁸ Ferdî Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 351-352.

nakledilerek Taşkışla'ya yerleştirilen bu Avcı taburu askerleri arasında baş göstermişti. Mahmud Şevket Paşa idaresindeki Hareket Ordusu'nun 31 Mart Vakası'nı bastırmak amacıyla İstanbul'u kuşatması sonrası, 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamid tahtan indirildi ve yerine Osmanlı tahtına V. Mehmet Reşat geçti. Böylece 13 Nisan 1909'da Payitaht'ta başlayan olaylar, 27 Nisan 1909 askeri darbesiyle yine Payitaht'ta sonuçlandı. III. Ordu II. Abdülhamid rejimini yıkmış, İttihat ve Terakki adı meşrutiyet ve hürriyet kavramlarıyla bütünleşmişti.¹⁹ Meşrutiyet, Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkışı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır merkezinin cüret ve cesaretiyle başarılı olmuş²⁰ Mahmud Şevket Paşa önderliğindeki Hareket Ordusu'nun 27 Nisan'da İstanbul'u tamamen kontrol altına alması²¹ ve II. Abdülhamid'in tahtan indirilip Selanik'e sürgün edilmesiyle²² askeri ve politik açıdan güvenceye kavuşmuştu. Mahmud Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri 27 Nisan sonrası politik iktidarı ellerine geçirince, mutlak monarşi meşruti monarşi arasındaki gerginlik yerini ordunun siyasete karışmamasından yana tavır alan Mahmud Şevket Paşa ile daha ziyade II. ve III. ordularda örgütlenmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı subaylar arasındaki çekişmeye terk edecekti.

31 Mart Vakası ve II. Abdülhamid'in hal'i sonrasında cemiyet daha kuvvetli bir askeri ve politik aktör haline geldiyse²³ de iktidarı tam manasıyla ele alması Babıâli Baskını (23 Ocak 1913)²⁴ ve Mahmud Şevket Paşa suikastı (11 Haziran 1913)²⁵ sonrasında gerçekleşecekti. İttihatçıların çoğu askeri mekteplerinde öğrenim görmüştü. İyi eğitim almış olanlarınsa sivil devlet idaresi konusunda tecrübeleri yoktu.²⁶ 27

¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 1, s. 23*

²⁰ Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 309

²¹ Hareket Ordusu'nun İstanbul'u zapt etme sürecini gönüllü olarak orduya katılan bir subayın gözünden tasvir eden makale için bkz. Ferdi Ertekin, "31 Mart Vakası Sonrası Hareket Ordusu'yla İstanbul'u Kuşatan Manastır Milli Taburu'nda Görevli Bir Subayın Günlüğü" *Harp Tarihi Dergisi*, 6, (Aralık 2022), s. 73.

²² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 1, s. 25*.

²³ Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul 2001, s. 481.

²⁴ Bkz. Cevdet Küçük, "Babıâli Baskını", *TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 4, (1991), s. 389-390*.

²⁵ Hacer Göl, "Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/1, (2021), s. 334-362.

²⁶ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Ülker, Sander Yayınları, İstanbul 1971, s. 38.

Nisan darbesi sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti henüz bir siyasi parti şeklinde örgütlenmediğinden iktidarı tek başına devralabilecek bir altyapıya sahip değildi. Cemiyet II. Meşrutiyet arifesinde henüz köylere kadar yayılmamıştı.²⁷ Bu yüzden İttihatçılar 27 Nisan sonrası esas tecrübe sahibi oldukları orduda ve komuta kademesinde bir takım değişikliklere gitti. Ordudaki değişikliklere²⁸ ise 31 Mart Vakası'nın çıktığı I. Ordu'dan başlandı.

31 Mart Vakasına Karışan Eski İstanbul Garnizon Askerlerinin Durumu

Hareket Ordusu'nun İstanbul'u zaptı ve 33 yıl süren II. Abdülhamid saltanatının yerini Sultan V. Mehmed Reşad'ın alması sonrası imparatorluktaki politik ve idari değişiklikler hızını ve şiddetini giderek arttırdı. İstanbul garnizonu 27 Nisan sonrası Hareket Ordusu tarafından teslim alındıktan sonra garnizon askerleri silahları ellerinden alınarak şehrin dışındaki Davutpaşa ve Rami Çiftliği kışalarında toplanmış ve 9-10 bin civarında asker özel gözetim altında stratejik yolların inşasında çalıştırılmak üzere Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine sevk edilmişti.²⁹ Bu askerlerin Rumeli/Türkiye Avrupası'ndaki yolların inşasında ve diğer kamu işlerinde çalıştırılmasına ve daima yakın gözetim altında tutulmalarına karar verilmişti.³⁰ Meşrutiyet idaresine başkaldırmış bu asi askerler, ülkenin yeni kazanılmış hürriyetine ve anayasasına karşı gelme suçunun kefaretinin kendi emekleriyle angarya işlerde çalışarak ödeyeceklerdi. Asilerin nakli özel trenlerle ve son derece ağır koşullar altında gerçekleştirilmişti. Çoğu halde ne uzanabilecekleri ne oturabilecekleri hınca hınç dolu vagonlar içinde seyahat etmişler ve Nisan ayının kavurucu sıcağında havasız, en temel ihtiyaçları dahi karşılanmaksızın 80 saatten daha fazla yolculuk yapmak zorunda kalmışlardı. Yol boyunca vagonlar yalnızca iki kere, o da ekmek ve su vermek için, açılmıştı. Bu feci yolculuk sonunda Selanik'e ulaşan trenlerden birinin içinden 5 asker cesedi çıkarılmıştı. Ataşeye göre açık arazide istihdam edilen yaklaşık 9-10 bin askerin güvenli nezareti içi en

²⁷ İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Akademik Bakış*, 2/3, (2008), s. 215.

²⁸ Ferdî Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 431-433.

²⁹ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

³⁰ TNA, FO 195/2323, No: 36, , 11 Mayıs 1909.

azından 2.000 subaya ihtiyaç vardı. Mahkûm ile muhafızların birlikte olduğu kamp yaşamının güçlükleri göz önüne alındığında bu, disiplinin gevşemesine, firarların yaşanması hatta isyana dahi yol açabilirdi. Bütün bu risklere rağmen Rumeli'deki stratejik yolların inşasında çalışmalar başlatılmıştı.³¹

Ordu içinde 31 Mart vakasına karışan asker ve subaylar bu yöntemle hem Sultan'ın kontrolündeki I. Ordu merkezinden İttihat ve Terakkî'nin kontrolündeki III. Ordu merkezine sevk edilmekte hem de işledikleri cürmün bedelini sıkı gözetim çerçevesinde kamu işlerinde çalışma cezasıyla ödemekteydi. Üç vilayette yolların inşası için istihdam edilenlerin listesini gösteren tablo şöyledi:

Vilayet	Astsubay ve Er
Selanik	2.874
Kosova	2,787
Manastır	4,350

Yol inşa ve tamirinde istihdam edilen bu asi asker ve astsubaylara günlük 3-4 kuruş yevmiye verilmesi ve böylece muhtemel firarların önüne geçilmesi planlanmaktaydı.³²

Sıkıyönetim, Kovuşturma ve İnfazlar

Hareket Ordusu'nun İstanbul kuşatması sonrası askeri otoriteler nizam ve disiplinin temini adına öncelikle orduya yatırım yaptı. III. Ordu Kumandanı Birinci Ferik (Ferik-i Evvel) Mahmud Şevket Paşa, 31 Mart vakası gibi olaylarla başa çıkabilecek yetenekte olduğunu ispat etmişti. Ordunun İstanbul'un zaptından sonraki ilk işi, pek çok uluslararası devletin çıkarlarının kesiştiği ve Avrupa karşıtı bir isyanın patlak vermesinin feci sonuçlar doğurabileceği Payitaht'ta güven ve sükûnetin temini olmuştu. Mahmud Şevket Paşa, Galata ve İstanbul'da çok sayıda reayanın tutuklanmasını emretmişti. Bunun yanı sıra imparatorluğun irticacı unsurlardan temizlenmesi için daha etkin bir mücadele yöntemi

³¹ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

³² TNA, FO 195/2323, No: 37, 12 Mayıs 1909.

olarak *sıkıyönetim* ilân edilmişti. 31 Mart vakasına karışanlarla alakadar olmak için Divân-ı Harp ve Tahkik/Sorgu Heyeti, Seraskerat'a nakledilmişti.³³

Mayıs 1909'da Mahmud Şevket Paşa'nın talebi üzerine askeri mahkeme prosedürüne 2 maddenin eklenmesi ve bu eklerin Meclis-i Mebusan'a arz edilmesi söz konusu olmuştu. 1. maddeye göre, "bir subay sıkıyönetim esnasında, kendisinden daha kıdemli bir subayı yargılamakla görevli bir askerî mahkemenin üyesi olabilecekti. 2. maddeye göreysel askerî yetkililer sıkıyönetim esnasında özel bir emir olmaksızın, yüksek kademedeki yetkilileri tutuklama hakkına sahip olabileceklerdi.³⁴

Haziran 1909'da sıkıyönetim mahkemelerinde subay ve askerlerin yanı sıra, mollalar, softalar, gazeteciler, devlet memurları ve Yıldız hane halkı, hapis ve sürgün gibi muhtelif cezalara çarptırılmıştı. Bunlardan 45'i şehrin muhtelif yerlerinde tatbik edilmek üzere idama mahkûm edilmişti³⁵. En son infaz, 1909 Mayıs ayı sonunda gerçekleşmişti. İnfaz edilenler arasında bir albay ile irticacı bir gazetenin editörü de bulunmaktaydı. Askerî mahkeme, 24 Haziran'dan beri ya Büyükkada'da gözetim altında tutulan ya da yurt dışına sığınan eski rejimin yüksek mevkideki görevlileri aleyhindeki suçları incelemekle meşguldü. Bunlardan bazıları suçlu bulunarak, paşa rütbelerini ve nişanlarını kaybetmiş ve mal varlıkları müsadere edilerek imparatorluğun muhtelif yerlerine 5 yıllığına sürgüne gönderilmişlerdi. Bahsi geçenler arasında sabık Harbiye Nazırı Müşir Ali Rıza Paşa³⁶ da vardı. Diplomatik ve bağımsız çevreler, II. Meşrutiyet'in ilanından önce vuku bulan meselelerin askerî mahkemelerin yargı yetkisine tâbi olmasına pasif biçimde rıza göstermişti. Hükümleri verilen suçlar genellikle II. Abdülhamid idaresi boyunca uzun yıllar bir kazanç kapısı olan hafiyelik

³³ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

³⁴ TNA, FO 195/2323, No: 51, 28 Mayıs 1909.

³⁵ 31 Mart Vakası'nda suçlu bulup idama mahkûm edilenlerin hangi cürümlerinden ötürü cezalandırıldıkları ile alakalı bir makale için bkz. Ahmet Akşin, "31 Mart Vak'ası Yargılamaları Üzerine Yeni Belgeler", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi* (içinde), C.2, İstanbul 2002, s. 488-516.

³⁶ Ali Rıza Paşa 28 Ağustos 1908-11 Şubat 1909 tarihleri arasında Harbiye Nazırlığı yapmıştı. 11 Şubat 1909'da yerini Hüseyin Nâzım Paşa'ya devretmişti. Bkz. Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 10.

ve sahtekârlık eylemleriyle ilgiliydi. Yargılamalarda sanıkların savunmaları bile dinlenmemiş, sanıklar yalnızca Yıldız'da ortaya çıkarıldığı söylenen jurnallere dayanılarak suçlu bulunmuşlardı. Yerli basın da baskı görme korkusu ve statükoyla uyum içinde olma arzusunun ötürü müsadere ve kovuşturmalara ses çıkarmadan onay vermişti.³⁷ Askerî mahkemeler ve kovuşturmalar basının irticâî tepkilerini en aza indirmişti. İstanbul'da kuşatma ordusunun varlığında yeni bir devrim ihtimali söz konusu dahi değildi.³⁸

İttihat ve Terakki Komitesi ve Yeni Rejim

23 Temmuz devriminin baş aktörü İttihat ve Terakki Komitesi, meşrutiyetin ilanı sonrası sergilediği katı tutumu yüzünden Nisan 1909'da patlak veren isyanın başlıca nedenlerinden biri olmuştu. İttihat ve Terakki'nin gizli bir komite olmaktan çıkıp bir siyasi partiye dönüşmesine izin verilmişti. Bununla birlikte komite, orijinal karakterini hala muhafaza etmekteydi ve eski otoritesine sahip olmasa da imparatorlukta hala oldukça etkin ve güçlüydü. İttihat ve Terakki Komitesi 1908'de kendisine model olarak benimsediği ilk Fransız Devrim (1789) felsefesini taklit eden ve 'az çok dini duyarlılıktan yoksun' eski iddialarını; anayasal prensipleri şeriatın kaideleriyle uyumlu kılma çabası içinde daha ölçülü hale getirerek tadil etmek zorunda kalmıştı. Ataşemiliter Surtees'e göre yeni rejimin, bir taraftan ırk ve inanç ayırt etmeksizin tüm vatandaşların eşit hak ve ödevlere sahip olduğu liberal bir anayasaya sahipken öte yandan hâkim millet Türklerin diğerleri üzerindeki hegemonyasını savunan eski geleneksel dini ve teokratik esaslara yaslanması, yaman bir çelişkiydi.

İmparatorlukta ordu, hürriyet muhafızı ve anayasanın destekçisi olarak hâlâ en popüler unsurdu ancak orduyu teşkil eden unsurlar arasında uyumsuzluk vardı. Bir tarafta Mahmud Şevket Paşa gibi anayasal hürriyetlerin muhafaza edilmesini savunurken aynı zamanda katı bir disiplinin sürdürülmesini isteyen ve siyasetten tamamen azade bir ordu talep eden bir grup bulunmaktaydı. Öte taraftaysa Berlin, Viyana ve Paris'teki askeri ataşeler gibi askerî okullardan mezun Jön Türk subayları vardı. Bunlar 31 Mart Vakası'nda aktif rol oynamışlardı ve

³⁷ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

³⁸ TNA, FO 195/2323, No: 72, 16 Haziran 1909.

bu subay kadrosu hâlâ komitenin militan siyasetinin destekçisi olarak mevkilerini muhafaza etmekteydi. Ordudaki mektepli subayların çoğunun da bu gruba sempatisi vardı. Öte yandan mektepliler arasında Mahmud Şevket Paşa'nın yolundan giden ve siyasete karışmadan kendi mesleğini icra etmeyi tercih edenler de mevcuttu. "Alaylı" kategorisinden yükselen subaylar, askeri projelerin hayata geçirilmesiyle sadece gelecekteki kariyer şanslarının değil, aynı zamanda ordudaki görevlerinin dahi tehlikeye girdiği düşüncesindeydi. Fakat irticâî hareketlerin şiddetle ve askerî mahkemeler tarafından ağır cezalarla bastırılması, bu subayların umutlarını azaltmıştı.³⁹

"Meşrutiyet'in ikinci kez ilânı, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması İttihat ve Terakki mensuplarının yüksek beklentilerini karşılamaktan hâlâ çok uzaktı. Hürriyet, eşitlik ve kardeşlik kavramları imparatorluk vatandaşlarını sadece birkaç aylığına bir araya getirebilmişti. Meşrutiyet umulduğu gibi imparatorluk vatandaşları arasındaki ayırım ve çatışmayı ortadan kaldırmak yerine daha da güçlendirmişti. Meşrutiyetin ilânı bütün kesimlerde beklentileri yükseltmiş, bu beklentiler umulduğu gibi karşılanamayınca yerini hayal kırıklığı ve siyasi radikalizme bırakmıştı."⁴⁰

Surtees'e göre 31 Mart Vakası, askerlere iyi muamele edilmesi ve sempatilerinin kazanılması hususunda subaylara önemli bir ders olmalıydı. Subaylar askerleri ile köy müftüsü, kadı ve müdürlerin yaptığı gibi hem soyut teorilerden hem de şeriata aykırı görünen şeylerden kaçınan basit ve anlaşılır bir dil kullandıkları müddetçe otoriteye karşı itaatkâr olan Türk tabiatı sayesinde askerlerle iletişimlerini kuvvetlendirmeleri mümkündü. Fakat subaylara arasında henüz böyle bir fikir birliğine varılmış değildi. Köprülü ve Üsküp gibi bazı garnizonlarda, mektepli subayın çoğu askerlerine itimat etmekten hala çok uzaktı. Ordu ve donanmaya hitaben kaleme alınan hatt-ı hümayûnda da bu meseleye alenen dikkat çekilmişti. Şeriata, peygambere ve ilahi ihšana göndermelerle dolu bu hatt-ı hümayûnda astların üstlerine mutlak itaatinin gerekliliğine vurgu yapılmıştı. Surtees,

³⁹ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁴⁰ Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 440.

bu hatt-ı hümayûnun birlikler üzerinde olumlu tesir uyandırmış olduğunu kanaatindeydi.⁴¹

‘İlk Meşrutiyet Padişahı’ Sultan Mehmed Reşad’ın Hatt-ı Hümayunu

31 Mart Vakası’nın ardından İttihat ve Terakki’nin çoğunlukta olduğu meclis, 27 Nisan 1909’da II. Abdülhamid tahtan indirip yerini Sultan V. Mehmed Reşad’ın almasını uygun buldu. Meclis ayrıca, isyanı bastıran Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girişini İstanbul’un ikinci fethi kabul ederek yeni padişaha V. Mehmed unvanının verilmesine karar verdi. 27 Nisan 1909’da yeni Sultan’a biat merasimi gerçekleştirilmiş, meclis üyelerinin tamamı merasimde bulunmadığı için⁴² yemin töreni 20 Mayıs 1909’da Meclis’te tekrar edilmişti.⁴³

29 Mayıs 1909 Cumartesi günü öğle vakti Sultan V. Mehmed Reşad’ın Başmabeyincisi Lütfi Bey, kıdemli Yâver-i Ekremi Remzi Bey ve Başkâtibi Halid Ziya Bey, Sultan’ın askerî maiyetinden subaylarla birlikte Sirkeci’ye gitmek üzere Dolmabahçe’den kayığa binmişler ve burada Halil Paşa tarafından karşılanmışlardı. Sirkeci’den Bâbıali yoluyla Harbiye Nezareti’ne ulaştıklarında burada Payitaht’taki tüm alaylardan çok sayıda müfreze, merasim alanında içi boş bir kare düzeni almıştı. Öğlen 13.00’te tören alayı merasim meydanına girdiğinde Müzika-i Hümayun Vatan ya da Hürriyet Marşı’nı çalmaya başlamış, bu marştan sonraysa Mecidiye Marşı çalınmıştı. Halid Ziya Bey daha sonra kırmızı ipek bir mahfazadan Padişahın hatt-ı hümayununu çıkarmış⁴⁴, öpüp alına

⁴¹ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁴² “Mevlevî-meşrep, politik faaliyetlerden uzak, mazbut bir yaşam süren Sultan V. Mehmed Reşad, hiçbir zaman ağabeyi Sultan II. Abdülhamid gibi otoriter-merkeziyetçi bir padişah olamamış, ülkenin kaderini, İttihatçıların eline teslim etmek mecburiyetinde kalmıştır.” Zekeriya Türkmen, “31 Mart İsyanı ve Osmanlı Meşrutiyetine İndirilen Darbe: Ordu-Siyaset İlişkilerine Sultan V. Mehmed Reşad Döneminden Bir Bakış”, s. 520.

⁴³ Bkz. Cevdet Küçük, “Mehmed V”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 28, Ankara 2003, s. 418.

⁴⁴ Cevdet Küçük bu hatt-ı hümayunun içeriğinden bahsetmektedir: “V. Mehmed, Harbiye Nezareti’nde yapılan biat merasiminde *asıl hürriyetin ilk padişahı* olmaktan iftihar ettiğini, bütün Osmanlılarla birlikte meşrutiyetin ve saltanat makamının hizmetinde bulunduğunu söyledi. Şeriatı, Kanun-ı Esasi’yi, meşrutiyet usulünü, milletin haklarını ve vatanın menfaatlerini koruyacağına dair yemin etti. Biat merasiminden sonra bütün emel ve arzusunun devlet ve milletin refah ve saadeti olduğunu bildirdi.” Fakat bu hatt-ı hümayunun Harbiye Nezareti’nde 27 Nisan 1909’da okunduğunu belirtmektedir. Hâlbuki bu dönemde İstanbul’da bulunan Surtees’in raporuna göre bu

götürdükten sonra I. Ordu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Muhtar Paşa'ya tevdi etmişti. Ardından Mahmud Muhtar Paşa hatt-ı hümayunu kırmızı çuha kaplı bir kürsüye koyduktan sonra açık ve anlaşılır bir ses tonuyla hazirûna okumaya başlamıştı⁴⁵:

“Askerlerim, Evlatlarım.

Allah'ın ve peygamberin inayeti, Osmanlı tebaasının iradesi ve kahramanlıkları ve ayrıca şanlı ordunun vatanseverliği ve yiğitliği sayesinde ilk meşrutiyet hükümdarı olarak⁴⁶ atalarımın tahtına çıktım. Allah'a hamd ü senalar olsun ki, Müslüman şeriatı hayatımın bu anına kadar bana daima rehber olmuştur. Ancak şimdi, milletin ve ülkenin eşsiz servet ve esenlik kaynağı ve şeriatın temel ilkelerinden biri olan Meşrutiyet'in istikrarlı bir şekilde teşkili sayesinde halife oldum. Toprağı, evlatlarının kanıyla sulanmış olan sevgili ülkemizin şanını yüceltmek ve milletimizin refah ve saadetini temin etmek adına hiçbir zahmetten kaçınmayacağım. Allah emeklerimizi zâyi etmesin.

Anayasal imparatorluğumuzun doğal sınırlarını sağlam tutmanın, devleti müreffeh hale getirmenin, milletin menfaatlerini müdafaa etmenin, kara ve deniz kuvvetlerinin tertibini ve disiplinini temin etmenin tek yolu olarak, tüm takatimi ordunun mükemmelleşmesini sağlamaya adayacağım. Allah dualarımı kabul eylesin. Yüce Allah bana, Devlet-i Aliyye'nin adını yücelten ve güçlü bir imparatorluk kuran vatansever atalarımaya layık bir evlat olmayı nasip eylesin. Ordu ne zaman kutsal görevini ifâ etmişse âlemi şanı ve şöhretiyle doldurmuştur. Öte yandan, ne zaman Allah'ın emirlerine, Peygamber'in iradesine,

---

hattı hümayun, 29 Mayıs 1909 Cumartesi günü Harbiye Nezareti'ne okunmuştur. Cevdet Küçük, “Mehmed V”, s. 418.

⁴⁵ Hatt-ı hümayûnun orijinal Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış nüshası ataşe raporları arasında bulunmadığından bahsi geçen belge Surtees'in İngilizce tercümesi üzerinden mümkün olduğunca dönemin dil ve üslubuna riayet edilmeye çalışılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

⁴⁶ Kronolojik olarak bakıldığında Osmanlı tarihinde ilk meşrutiyet hükümdarı II. Abdülhamid (1876-1909)'tir. Fakat Sultan 93 Harbi'ni bahane ederek meclisi ve anayasayı süresiz olarak askıya almış ve 1909'da tahtan indirilinceye değin imparatorluğu mutlak monarşi ile idare etmiştir. Bu ilk teşebbüs 'hakiki' bulmadığından olsa gerek, 27 Nisan'daki biat merasimi sonrası okunan –belki de- ilk hatt-ı hümayununda yeni Sultan Mehmed Reşad kendisini “ilk meşrutiyet hükümdarı” olarak tavsif etmiştir.

Halife'nin ferman ve kuvvetine ve âmirlerinin otoritesine karşı gelmişse, ne zaman Allah'a, vatana, millete, hükümdara karşı görevlerini unutmuşsa, ne zaman disiplin ve itaat duygusunu kaybetmişse, ne zaman kendisine emanet edilen ülkenin refahı için çalışma görevini layığına ifa etmemişse işte o vakittir ki bu güçlü devlet o kadar sert bir şekilde sarsılmış, neredeyse mağlubiyetin eşğine gelmiştir.

Ordunun muvaffakiyeti her şeyden önce disiplinle ilişkilidir. Disiplini muhafaza edebilmek için üstlere ağırbaşlılığı, astlara ise itaati tavsiye ediyorum. Evlatlarım olan subay ve askerlerin, tüm iyi niyetleriyle, kurallara, irademe ve emirlere boyun eğeceklerini ilân ediyorum ancak irademe karşı çıkacak olan asi çocuklarımı bir baba ciddiyetiyle cezalandıracağımı da beyan ediyorum. Allah şahidimdir ki, son nefesime kadar şeriatın hükümlerine uygun olan Kanun-ı Esasi'ye sadık kalacağım. Ordumuzun ve donanmamızın kudretine ve ihtişamına güveniyorum. Kanun-ı Esasi karşıtı propaganda yapanları şiddetle kınıyor ve lanetliyorum. Subaylar disiplini sağlamak için her türlü yetkiye sahiptir ve bunu astlarının itimadını kazanarak yapmalıdır, aynı şekilde astlar da üstlerinin sevgisini kazanmak için çaba sarf etmelidir. Ben, seleflerimden bana miras kalan ordu ve donanmanın başkumandaniyim. Subaylar ve askerler benim nazarımda kendi evlatlarımdan bile kıymetlidir. Subayların ve askerlerin dikkatini tavsiyelerime çekiyor, tüm kara ve deniz kuvvetlerinin kumandanı olarak hepsini selamlıyorum. Onların bana ait olduğunu ve benim de onlara bağlı olduğumu beyan ediyorum. Allah, devlete ve millete karşı görevini layığıyla yapanlara hem dünyada hem ahirette talih, başarı ve ilahi ihsan nasip eylesin."

Mahmud Muhtar Paşa, yukarıdaki hatt-ı hümayunu okuduktan sonra, askerler âdet olduğu üzere yüksek sesle üç kere "*Padişahım çok Yaşa!*" diye bağırıyorlardı. Birlikler daha sonra Harbiye Nazırı'nın önünden geçmişler ve ardından Saray erkânı maiyetiyle birlikte, bayraklarla süslenmiş olan Bahriye Nezaretî'ne gitmiş ve burada Bahriye Nazırı Arif Paşa, Remzi Paşa ve Rasim Paşa tarafından karşılanmışlardı. Harbiye Nezaretî'nde de aynı tören icra edilmiş, Başkâtip hatt-ı hümayunu Bahriye Nazırı'na, Bahriye Nazırı Remzi Paşa'ya tevdi etmiş,

Remzi Paşa da huzurunda toplanan bahriyeli subay ve denizcilerine yüksek sesle okumuştur.⁴⁷

Mehmed Reşad'ın Garnizonları Teftişi ve Resmîgeçit Töreni Üzerine İzlenimler

23 Temmuz 1909'da Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) İstanbul'daki garnizonları teftiş etmişti. Teftiştten sonra sayıları 14.000'i bulan birlikler merasim alanında resmîgeçit yapmışlardı. Merasime katılanlar arasında askeri mektep, istihkâm mektebi ve topçu mektebi talebelerinin yanı sıra 1 makineli tüfek bölüğü (4 silah) ile 6 tabur, her biri 4 bölükten müteşekkil 2 süvari alayı, 3 sahra ve 1 dağ bataryası vardı. Ayrıca I. Ordu'dan 1. tümenin 4 taburu, 2. tümenin 5 taburu, 2 itfaiye müfrezesi, 9 sahra bataryası, 1 dağ bataryası ve 4 süvari bölüğü merasime katılmıştı. Merasimi izleyenler arasında Surtees de vardı. Askerler hâki renk üniformalar giymişti.⁴⁸

Türk piyadesi fiziki olarak ataşe üzerinde harika bir tesir bırakmıştı özellikle son iki yılda I. Ordu'ya alınan askerin durumu gayet iyiydi. Ataşenin tabiriyle 'işgal ordusu askerleri 1908 Mayıs'ından itibaren hiç talim yapmamış ancak tüm müfrezeler Makedonya sınırında gayri nizami harp taktikleriyle savaşan çetelerle mücadele etmişti. Buna rağmen I. Ordu'da son 3 aydaki yeniden teşkilatlanma süreci neticesinde piyadenin durumu son derece iyi görünmekteydi. Topçular, işçileri andırmaktaydı ve geçmişteki gibi merasimde iyi yürümüşlerdi ancak aynı şey I. Ordu süvarisi için söylenemezdi. I. Ordu süvarisi merasim alanından dörtlü galop atan vahşi atlı kütlesi gibi düzensiz biçimde geçmişti. Ataşe, her şeye rağmen Türk ordusunun yeniden teşkilatlanma sürecinde çok aşama kaydettiği görüşündeydi. Temmuz 1909'da ordunun kıdemli subayları, askerinin vaziyetinden memnun görünmekteydi. Teftişte göze çarpan bir diğer önemli mesele ise Türkler tarafından misafirperver şekilde ağırlanan 57 Bulgar subayın varlığı olmuştu.⁴⁹

⁴⁷ TNA, FO 195/2323, No: 56, 1 Haziran 1909.

⁴⁸ Mayıs 1909'da yeni üniformaların tasarım ve renk seçimi tamamlanmış, Türk ordusunun bu tarihten itibaren ağırlıklı olarak haki renk üniforma giymesine karar vermişti (TNA, FO 195/2323, No: 41, 16 Mayıs 1909).

⁴⁹ TNA, FO 195/2323, No: 95, 24 Temmuz 1909.

Düşmanlıktan İttifak Tezahüratlarına Osmanlı -Bulgaristan İlişkileri

1878 Berlin Antlaşması sonrası özerk bir yapıya kavuşan Bulgaristan Emareti, 23 Temmuz 1908'deki politik rejim değişikliği sonrası Ekim 1908'de tek taraflı olarak bağımsızlığını ilân etmiş, Osmanlı Devleti her ne kadar bu oldubittiyi kabule yanaşmamışsa da 19 Nisan 1909'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak durumunda kalmıştı.⁵⁰ Bu tarihten sonra iki devlet arasındaki gergin ilişkiler bir nebze de olsa sükûnete kavuşmuş gibi görünmekteydi. Zira 23 Temmuz 1909'da politik açıdan son derece önemi olan bir olay gerçekleşmiş ve Bulgar ordusundan 57 subay İstanbul'u ziyaret etmişti. Bu ziyaret, Bulgaristan askeri ataşesinin kısa bir süre önce Sofya'ya yaptığı ziyaret sırasında büyük bir gizlilik içinde organize edilmiş ve kamuoyu için de büyük sürpriz olmuştu. Babiâli, Bulgar Hükümeti'nin II. Meşrutiyet'in ilanının yıldönümü vesilesiyle bu subayların Türk meslektaşlarını ziyaret etmelerine izin verme niyetinden haberdar olur olmaz Sofya'ya memnuniyetini bildirmişti. İstanbul halkı 23 Temmuz sabahı, Bulgar subaylarını törenlerin yapılacağı Abide-i Hürriyet Tepesi'ne taşıyan arabaların oluşturduğu uzun kuyruğu görünce, hayretler içinde kalmıştı. Subaylara müstakil bir yer tahsis edilmiş ve Sultan Mehmed Reşad subayları iki kez selamlamıştı. Bulgar subaylar üniformalı olmalarına rağmen, ziyaretleri resmi bir nitelik taşımamaktaydı. Bilakis bu ziyaretin daha ziyade turistik bir gezi niteliği taşıması, muamelelere son derece samimi bir nitelik kazandırmıştı. Subaylar oldukça sıcak ve dostça karşılanmıştı. En kıdemli Bulgar subayı albaydı. Heyette ayrıca 2 yarbay, 5 binbaşı ve 18 yüzbaşı vardı, geri kalanlarsa teğmendî. Onları karşılamak için bir Türk subay heyeti görevlendirilmişti. Bu heyetin başında Washington'da askerî ataşelik yapmış olan Miralay Aziz Bey bulunmaktaydı. Bulgarlar, masrafları Türk makamları tarafından karşılanmak üzere Pera Palas'ın en iyi dairelerinde konaklamışlar ve törenin ardından Mahmud Şevket ve Mahmud Muhtar paşaların yanı sıra Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından kabul edilmişlerdi. Bir Torpido destroyeri, akşam saatlerinde ışıklandırmaları görmeleri için subaylara Boğaz'ı gezdirmişti.

Bulgar subayları 25 Temmuz'u gezerek geçirmişler ve Meclis-i Mebusan'ı ziyaret ettiklerinde onları Ahmed Rıza Bey karşılamıştı.

⁵⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 412.

Ahmed Rıza Bey, misafir subaylara Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın durumunu iki kız kardeş teşbihiyle anlatmıştı. Rıza Bey'e göre bu iki kız kardeşten küçük olanı (Bulgaristan) yeni evlenmişti ve büyüğü (Osmanlı) yalnız başına yaşamını sürdürmekteydi. Fakat tüm hayatlarını birlikte geçiren bu iki kız kardeşin ebedi bir sevgi içinde kalmaması için hiç bir neden yoktu.

25 Temmuz akşamı subaylara Tarabya'da bir ziyafet verilmiş ve bu ziyafete Harbiye Nazırı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Mahmud Muhtar ve Mahmud Şevket paşaların da aralarında bulunduğu 40 kadar Türk subayı katılmıştı. Mutat kadeh kaldırmalar ve Mahmud Şevket Paşa'nın ayrılmasından sonra büyük bir samimiyet ortamı oluşmuş, bu ortam sabahın erken saatlerine kadar devam etmişti. Türk ve Bulgar subayları birlikte danslar edip şarkılar söylemişler ve İstanbul'un mizah dergilerinde sürekli eğlence konusu olan iri cüsseli [Keçeçizade Fuat Paşa'nın torunu] Keçeçizade İzzet Fuad Paşa da dâhil olmak üzere üst düzey subayları omuzlarına çıkarmışlardı. Tarabya'daki ziyafet, her iki taraf subaylarının Türk-Bulgar ittifakı üzerine coşkulu tezahüratları eşliğinde nihayete ermişti.⁵¹

Sıkıyönetim Sonrası İmparatorluğun Genel Vaziyeti ve Kısa Subay Biyografileri

Ordu, sıkıyönetim sayesinde otoritesini Payitaht sınırlarının ötesine doğru genişletmişti. Mahmud Şevket Paşa, başlangıçta planlanın çok ötesinde sorumluluk almış ve Meclis'e, basın hürriyetini kısıtlayan ve muvazzaf subaylara yaş haddi getiren yasaların geçişinin hızlandırılması hususunda sert mesajlar vermişti. Mahmud Şevket Paşa bir meclis üyesi ile görüşmesi esnasında, sadrazam, kabine, harbiye nazırı ve meclisin görüşlerini hiçbir şekilde dikkate almaksızın Sultan II. Abdülhamid'e ait servetlerin elden çıkarılması ile alakalı görüşlerini alenen dile getirmişti.⁵² Hakikaten Haziran 1909'da İmparatorluktaki mali kaynak açığını kapatmak amacıyla olsa gerek Türk donanmasında aşağıda isimleri geçen eski tip gemilerin satılmasına karar verilmişti. Satılan gemiler arasında Mahmudiye, Osmaniye, Mukaddeme, Hıfzî Rahman, Memduhiye, Feth-i İslam, Hüdavendigar, Mansure, Necm-i Feşan,

⁵¹ TNA, FO 195/2323, No: 96, 26 Temmuz 1909.

⁵² TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

Nimet-hüda, Taliha, İsmail, İstanköy, Yalıköy bulunmaktaydı. Yine satılan ufak gemiler arasında Stavros, Musul, Gemlik, Nusret, Sarıyer, Sefa, Mecidiye, Midilli, Kılıçalı, Bozcaada, Hama, Kandıra, Lütf-i Hümayun, Teşvikiye; satılan torpidobotlar arasında ise Burhaneddin, Tefvik, Tir-i Zafer, Asar-i Tefvik, Satvet, Muhabbet, Tarık, Nasır, Nusret, Tayyar, Abdülmeceid (denizaltı) Aldülhamid (denizaltı) yer almaktaydı.⁵³

Surtees, Ocak 1909'dan Haziran 1909'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda vuku bulan olayları ve önemli gördüğü meseleleri maddeler halinde ortaya koymaktaydı. Buna göre; 1- Sultan V. Mehmed'in şahsi otoritesi ve itibarı kalmamıştı. Sultan askerî mahkeme tarafından verilen idam cezalarının tamamını onaylamıştı. Sultan, şehirdeki hastaneleri, mektepleri, müzeleri, tophaneleri ziyaret etmekle meşguldü. Bunları yaparken kendisine verilmiş olan talimatları yerine getirdiği açıktı. Sultana, ziyaretleri esnasında kıdemli Müşir Gazi Muhtar Paşa eşlik etmekteydi.⁵⁴

2- *Kabine ve Meclis-i Mebusan*: Hükümetin başında İttihat ve Terakki Komitesi'ne mensup olduğu söylenen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa vardı. 13 Nisan olayları esnasında azalan saygınlığına rağmen Hilmi Paşa'nın meclisteki konumu sağlam görünüyordu. Hilmi Paşa 31 Mart vakasını⁵⁵ ne öngörebilmiş ne de buna karşı çıkmış olmasına rağmen

⁵³ TNA, FO 195/2323, No: 59, 4 Haziran 1909.

⁵⁴ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁵⁵ Hüseyin Hilmi Paşa, 31 Mart vakası gerçekleştiğinde sadrazamdı. "Hilmi Paşa, Kâmil Paşa kabinesinin düşmesinin ardından Dâhiliye Nezareti de uhdesinde olmak üzere 13-14 Şubat 1909'da ilk kez sadarete getirildi. Rumeli genel müfettişliğinde gösterdiği başarıyı sadârette gösterememiş, iyi geçindiği İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının çoğunluğuna nüfuzunu kabul ettirememişti. Bulgaristan'ın bağımsızlığı meselesini ve Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya ile çıkan anlaşmazlıkları kısmen halletmeyi başardıysa da dâhili meseleleri halledememişti. Muhalif basının saldırıları, şahsına yönelik asılsız dedikodular ve hükümetin iftiracılar karşı tedbir alamaması yüzünden 31 Vak'ası patlak verince Hüseyin Hilmi Paşa, isyanın ilk günü öğleden sonra Yıldız Sarayı'na giderek istifasını sunmuş, böylece 1 ay 27 gün süren bu ilk sadâreti sona ermişti. Onun peşisıra sadârete Ahmed Tefvik Paşa getirilince Hüseyin Hilmi Paşa asilerin hışmından uzak kalmak adına bir süre Yûsuf Râzî Bey'in evinde saklanmıştı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesinden ve II. Abdülhamid'in yerine Sultan V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkarılmasından (27 Nisan 1909) sonra aniden yeniden ortaya çıkmıştı. İttihatçılar'ın devlet işlerini müdahale etmeleri yüzünden istifa eden Tefvik Paşa'nın yerine 5 Mayıs 1909 ikinci kez sadârete getirilmişti". Bkz. Mahir Aydın, "Hüseyin Hilmi Paşa" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 550.

geçici hükümet Yeşilköy’de bir araya geldiğinde makamına iadesini garantiye alabilecek kadar zeki biriydi.

Meclis tutanaklarını inceleyen Surtees’e göre Osmanlı Meclis’inde müzakereler hususunda pratik prosedürlerin eksikliği göze çarpmaktaydı. Çoğunluğu Hıristiyan ve Yahudilerden müteşekkil ve Batılı anayasal teorileri öğrenmiş küçük bir azınlık, gelişmiş ulusların bile güç telakki ettiği meseleleri ele almak ve çözüm bulmak arzusundaydı. Örneğin, son zamanlarda sendikalara ve grev hakkına yönelik meclise bir önerge verilmişti. Meclis’te sandalye sahibi olan çok sayıda ulema, diğer inançları temsil eden unsurlara karşı bir denge unsuru olarak eski Türk ruhunu muhafaza etmekteydi. Ataşemiliterin gözlemlerine göre Senato ile Meclis arasında, görüş ayrılıklarından ziyade, neredeyse çocuksu bir nitelik taşıyan öncelik ve ayrıcalıklarla alakalı ufak tefek kıskançlıklardan kaynaklanan bir soğukluk vardı. Her iki grup da 13 Nisan ve sonrasında isyancı askerlerin tüm taleplerine boyun eğerek acizyetini ortaya koymuştu. Ayrıca bazı vekil ve senato mensuplarının gülünç bir şekilde Yeşilköy kaçarken diğerlerinin İstanbul’da kalması ikinci Meclis-i Mebusan’ın itibarına gölge düşürmüştü.⁵⁶

3- *Mehmed Ferid Paşa*: Sultan II. Abdülhamid idaresi altında uzun müddet boyunca Dâhiliye Nazırlığı yapmıştı.⁵⁷ Tecrübeli, zinde ve hükümet için değerli biriydi. Şahsi nüfuzlarıyla hükümetin Arnavutluk’taki konumunu belli bir noktaya kadar güçlendiren önde gelen Avlonyalı bir Arnavut aileye mensuptu.⁵⁸

4- *General Salih Hulusi Paşa*: 5 Mayıs 1909’da Harbiye Nazırı olmuştu.⁵⁹ Daha önce Seraskerlik⁶⁰ ve II. Ordu Kumandanlığı⁶¹ yapmıştı. Surtees, Salih Hulusi Paşa ile görüşmesi sonrası paşanın orduda istenen reformları yürütmek için gereken enerjiye ve ufka sahip bir görev adamı olmaktan ziyade sıradan bir memur olduğu kanaatine varmıştı. Salih

⁵⁶ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁵⁷ Mayıs 1909-Ağustos 1909 arasında Dâhiliye Nazırlığı yapmıştı. Bkz. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 3.

⁵⁸ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁵⁹ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 10.

⁶⁰ 5 Mayıs 1909-Ocak 1910 tarihleri arasında Seraskerlik makamında bulunmuştu. Bkz. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 10.

⁶¹ Ocak 1909’da II. Ordu Kumandanlığı görevine tayin edilmişti. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 15.

Paşa hâlihazırda tüm otoritesini Hareket Ordusu kumandanının isteklerine harfiyen riayet etmekten almaktaydı. Birinci Ferik Mahmud Şevket Paşa ise üstlendiği görevleri yerine getirmek için gerekli tüm takate sahipti fakat bir organizatörün metodik alışkanlıklarına sahip değildi. Ordunun siyasete karışmaması gerektiği şeklindeki askerî prensipten yola çıkarak, ordu ile İttihat ve Terakki Komitesi'nin hiçbir şekilde bağlantılı olmadığını birçok kez dile getirmiş böylece orduda hala aktif olan çok sayıda genç subayın komiteye olan sempatisini azaltmıştı. Hilmi Paşa ile Mahmud Şevket Paşa arasında bir sürtüşme vardı. Hilmi Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın sadece kamu düzeninin korunmasıyla ilgili konularda değil, aynı zamanda tamamen hükümeti ilgilendiren meselelerde de sergilediği yersiz müdahaleye içerlemekteydi. Surtees'e göre Türkler işlerinden fazla bahsetmedikleri için ikili arasındaki bu sürtüşmenin ne kadar zamandır devam ettiğini tespit etmek güçtü. Ancak iki hafta önce Mahmud Şevket'in ilk üç ordunun genel müfettişliğine tayin edileceği ve yakında Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova'daki birlikleri teftiş etmek üzere uzun bir seyahate çıkacağı duyurulduğunda aralarındaki anlaşmazlıkların daha da arttığı ortaya çıkmıştı. Mahmud Şevket Paşa'nın askerî nedenlerden ötürü bahsi geçen bölgelerdeki birliklerin harbe hazırlık ve askerî talim açısından fiili durumunu bizzat gözlemlemesi icap etmekteydi. Mahmud Şevket Paşa, teftiş turunu tamamlayıp İstanbul'a dönene kadar sıkıyönetim devam edecekti. Surtees'in öngörüsüne göre, Mahmud Şevket Paşa bu şekilde İstanbul'dan uzaklaştırılarak bertaraf edilecek, yaklaşık 1,5 aydır fiilen uygulanmakta olan askerî diktatörlüğü de böylece sona erecekti. Bu da İttihat ve Terakki Komitesi'nin zaferi demektir. Bununla birlikte, kabine, komite ve Paşa arasında bir mutabakat sağlanmış ve Mahmud Şevket Paşa'nın ilk üç ordunun genel müfettişlik adaylığı onaylanmış olsa da İstanbul'dan ayrılışı 'süresiz olarak' ertelenmişti.⁶²

Mahmud Şevket Paşa, 18 Mayıs 1909'da⁶³ I., II. ve III. orduların Genel Müfettişliği'ne tayin edildi. Paşa daha önce Kosova Valiliği (Nisan 1905-

⁶² TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁶³ Hareket Ordusu Kumandanı olarak Makedonya'dan İstanbul'a gelen Mahmud Şevket Paşa 27 Nisan sonrası II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ve yerine V. Mehmed Reşad'ın geçirilmesinde öncü rol oynadı. Sıkıyönetim ilânı ve ilk üç ordunun genel müfettişliği görevlerine getirildikten sonra hükümet ve meclis üzerinde otorite kurarak sıkı ve sert bir idare benimsedi. Bu tutumuyla İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ters düşmeye başladı'

Ağustos 1908)⁶⁴ ve Tophane'ye bağı Teçhizat-ı Askeriye Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş ayrıca 8 ay⁶⁵ III. ordu kumandanlığı vazifesini yürütmüştü. Mahmud Şevket Paşa Almanya'da öğrenim görmüş, Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunmuş ve onun takdir ve mazharını kazanmış oldukça sistemli ve tecrübeli bir subaydı.⁶⁶

Yüksek Askerî Şura, Goltz Paşa ve Yeniden Teşkilatlanma

Mayıs 1909'da İngiliz askeri ataşesi Surtees Mahmud Şevket Paşa ile görüşmüştü. Bu görüşmede Şevket Paşa ataşeye I. Ordu, diğer adıyla Hassa Ordusu Birlikleri'nin tümünden yeniden teşkilatlanması sürecinin devam etmekte olduğunu ifade etmişti. Görüşme esnasında ikilinin yanında bulunan İngiliz Başkonsolosu Harry Charles Augustus Eyres (1905-1914) bunun komitenin işi olduğunu ima eder sözler sarf edince, Mahmud Şevket Paşa 'ne komitesi' diye sormuş, Eyres 'ittihat ve Terakki' cevabını verince Paşa hiddetle böyle bir komiteyi tanımadığını ve mensubu olduğu ordunun herhangi bir komite ile alakasının olmadığını belirtmişti. Mahmud Şevket Paşa'nın kurmay heyetinden Pertev Paşa ataşeye, Taşkıyla ve Taksim kışlalarındaki askerlerin Makedonya'dan gelen birliklere karşı tutumunun esas nedeninin, ne mollalardan vaaz almaları ne de rüşvetten kaynaklandığını bilakis askerlerin bu şekilde hareket etme hususunda yukarıdan emir aldıklarının kesin ve açık olduğu ifade etmişti. Pertev Paşa ayrıca tüm harbiye nezareti personelinin tez vakitte yeniden organize edileceğini de ataşeye bildirmişti. Surtees, daha sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Ahmet) İzzet Paşa ile görüşmüştü. Bu görüşmede İzzet Paşa ataşeye angarya işlerde kullanılmak üzere Makedonya'ya gönderilen asi askerlerin miktarının abartıldığı kadar çok olmadığını söyleyerek Surtees'i, Enver Bey ile tanıştırmıştı. Enver Bey ile ilk defa tanışan İngiliz ataşesi onu üstlerinin yanında 'bir nebze ketum' bulmuştu.⁶⁷

Bk. Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 385.

⁶⁴ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 35.

⁶⁵ Mahmud Şevket Paşa Ağustos 1908-Mayıs 1909 tarihleri arasında III. Ordu Kumandanlığı görevini yürütmüştü. Bkz. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 16.

⁶⁶ TNA, FO 195/2323, No: 46, 18 Mart 1909.

⁶⁷ TNA, FO 195/2323, No: 38, 12 Mayıs 1909.

Surtees, daha sonra Mahmud Muhtar Paşa ile de görüşmüştü. Muhtar Paşa da ataşeye I. Ordu'nun yeniden teşkilatlanma⁶⁸ süreciyle meşgul olduklarını söylemişti. Yeni plana göre I. Ordu her biri 8 alaydan müteşekkil 2 tümeden oluşacaktı. Her 1 alaysa 2 taburdan müteşekkil olacaktı. Plana göre I. Ordu'nun yeni teşkilat şemasının '1 tümen=8 alay, 1 alay=2 tabur. I. Ordu= 2 tümen=16 alay=32 tabur' şeklinde olacaktı. Muhtar Paşa, ataşeye süvarinin 16 bölüğe indirileceğini ve topçunun ise yalnızca genç askerlerden müteşekkil 20 batarya şeklinde teşkilatlandırılmasının planlandığını ifade etmişti.

Muhtar Paşa ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi 27 Nisan darbesi hakkında da ataşeye oldukça ilginç bir izahatta bulunmuştu. Paşalar İstanbul ve Pera'da gerçekleştirilmesi planlanan bir Hıristiyan katliamı hakkında kesin bilgi sahibi olduklarını bu nedenle Hareket Ordusu'nun blöf yapmaya ve 24 Nisan'da İstanbul'a girmeye karar verdiklerini belirtmişlerdi. Tüm bunlar ataşeye nakledilirken kayıtsız bir tavır içinde olan Harbiye Nazırı Salih Hulusi Paşa⁶⁹ ise ataşeye imparatorluk vilayetlerinde bundan böyle bu tip bir olayların yaşanması için hiçbir neden olmadığını belirtmişti.⁷⁰

Haziran 1909'da ordunun yeniden teşkilatlandırılması ile alakadar olmak üzere Harbiye Nazırı Salih Hulusi Paşa başkanlığında, Yüksek Askeri Şûra teşkil edildi. Yüksek Askeri Şûra üyeleri arasında: I., II. ve III. Ordular Genel Müfettişi Mahmud Şevket Paşa, I. Ordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa, I., II. ve III. Ordular Topçu Umum Müfettişi Hasan Rıza Paşa ve 1. Süvari Fırkası Kumandanı Salih Paşa yer almaktaydı. Goltz Paşa İstanbul'a geldiğinde kendisine Yüksek Askeri Şûra'nın başkan vekilliği hatta başkanlık bile teklif edilebilirdi.⁷¹ Haziran 1909'da Goltz Paşa, maiyetinde 13 Alman subayı ile İstanbul'a geldi.⁷² Eğitimden üçü kıdemli subaydı ve topçuluk konusunda uzmandı. Diğerleri ise muhtelif şubelerdendi. Goltz Paşa strateji ve askerî teşkilatlanma

⁶⁸ Mahmud Muhtar Paşa Ağustos 1908-Nisan 1909 arasında I. Ordu Kumandanlığı görevini yürütmüştür. Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 89.

⁶⁹ Salih Hulusi Paşa 5 Mayıs 1909'da Harbiye Nazırlığı'na tayin edilmişti. Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 14.

⁷⁰ TNA, FO 195/2323, No: 38, 12 Mayıs 1909.

⁷¹ TNA, FO 195/2323, No: 62, 7 Haziran 1909.

⁷² TNA, FO 195/2323, No: 98, 1 Ağustos 1909.

üzerine kaleme aldığı eserleriyle tanınmaktaydı. Goltz Paşa birçok açıdan tipik bir Doğu Prusyalı'ydı ve Milliyetçi Alman tarihçi Heinrich Gotthard von Treitschke'nin fikirlerinden etkilenen Profesör Schiemann'ın siyasi görüşlerine sempati duymaktaydı. General von Schlieffen birkaç yıl önce Prusya Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli olduğunda, Goltz Paşa'nın onun halefi olması beklenmekteydi ancak bu göreve getirilmemesi nedeniyle derin bir hayal kırıklığı yaşadığı söylenmekteydi. Von der Goltz büyük ölçüde bağımsız bir karaktere sahipti, kısa zaman önce, Alman İmparatorluğu hakkında bazı eleştirel görüşlerini yayınladığı için şiddetle tenkit edilmiş bu da ordudan emekli olacağı yönündeki söylentilerin yayılmasına neden olmuştu. Goltz, İngiltere ve İngilizlerden hiç hoşlanmamaktaydı.⁷³ Zaten Goltz Paşa, bir kereseinde Berlin askeri ataşesine '*İngilizleri ve İngiltere'yi sevmemiş*' alenen söylemişti. Goltz Paşa İstanbul'a gelişinden bu yana ataşenin evini ziyaret etmiş, son zamanlarda vuku bulan yeniden teşkilatlanma hakkında Surtees'e fikirlerini sormuştu. Ayrıca Türk donanmasının bir İngiliz Amiral tarafından yeniden teşkilatlanmasından memnun olduğunu ifade etmişti.⁷⁴

Ağustos 1909'da Ataşe Surtees, Mahmud ile görüşmüştü. Bu görüşme esnasında Muhtar Paşa ataşeye, ilk 5 kolordunun her birinin 5 nizam piyade tümeninden müteşekkil olacak şekilde teşkilatlandırılmasına karar verilmiş olduğunu bildirmişti. Bahsi geçen bu ordulardaki piyade tümenlerinin kuvveti hâlihazırda 16'ydı.

Kolordu	Tümen
I.	3 (Trablusgarp tümeni dâhil)
II.	4
III.	4
IV.	3

⁷³ TNA, FO 195/2323, Gizli, 21 Temmuz 1909.

⁷⁴ TNA, FO 195/2323, No: 98, 1 Ağustos 1909.

V.	2 (Biri Makedonya'da hizmet vermekte)
Toplam	16

Surtees, bu adımın Goltz Paşa'nın onayı olmaksızın atılmış olmasının neredeyse imkânsız olduğu görüşündeydi. Bu adım II. Meşrutiyet sonrası Goltz Paşa tarafından başlatılan ilk reform teşebbüsü olarak düşünülebilirdi.⁷⁵

1909'da İmparatorluğun Yedi Ordusunda Genel Vaziyet

Türk ordusu 1909'da dâhili isyan ve huzursuzlukları bastırma sürecinin yanı sıra yeniden teşkilatlanma süreciyle de meşguldü. 28 Mayıs 1909 tarihli rapora göre VI. Ordu (Bağdat) ve VII. Ordu (Yemen) bölgelerinin yanı sıra Hicaz, Necid ve Fizan gibi sağlıklı iklimlerde görev yapan birliklerin hizmet süresi 3 yerine 2 yıla düşürülmüştü. Bu karar 59 taburu etkilemekteydi. Albay rütbesinden yukarıda olan subaylar bu düzenleme sonucunda bahsi geçen bölgelerdeki hizmetleri boyunca yüzde 50 daha fazla maaş alacaklardı.⁷⁶ 7 Ağustos 1909'da celp kanununda değişikliğe gidilmiş ve anayasal eşitlik prensibi doğrultusunda gayrimüslim Osmanlı vatandaşları da zorunlu askerlik hizmetiyle mükellef hale gelmişti.⁷⁷ Eylül 1909'da Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm denizaltı müdafaası ordudan alınıp Bahriye Nezareti'ne devredilmişti. Bunun üzerine Tophane'de bulunan tüm denizaltı mayın materyalleri donanmaya sevk edilmişti.⁷⁸

I. Ordu (İstanbul)

1909 yılı Ocak ayı sonlarında Pangaltı Askeri Mektebi'nde isyan çıkmıştı. Mektep talebeleri müfredata karşı çıkararak müfredatta askerî konuların yetersiz olduğunu iddia etmiş ve modern dil eğitiminin arttırılmasını talep etmişti. Harbiye Nazırı kurallara uymak istemeyen

⁷⁵ TNA, FO 195/2323, No: 107, 25 Ağustos 1909.

⁷⁶ TNA, FO 195/2323, No: 52, 28 Mayıs 1909.

⁷⁷ Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 47.

⁷⁸ TNA, FO 195/2323, No: 119, 30 Eylül 1909.

talebelerin mektepten ayrılma hürriyetine sahip olduğunu fakat mektepte kalmayı kabul ettikleri müddetçe yetkililere itaat etmek zorunda olduklarını ifade etmişti. Seçim yapmaları için mühlet verilmiş bunun üzerine talebeler 29 Ocak Cuma günü mekteplerine geri dönmüşlerdi. Mekteplerine döndükten sonra Salih Paşa ve Albay Esad Bey tarafından yapılan tahkikat sonucunda itaatsizlik yaptıklarının alenen ortaya çıktığı, kendilerine beyan edilmişti. Bu beyanın ardından askerler aniden asi talebelerin etrafını kuşatarak 60 kadarını tutuklamışlardı. Tutuklanan talebeler araçlarla Harbiye Nezareti'ne götürülmüştü. Burada üstleri aranarak revolverleri ve diğer silahları alınmış, daha sonra yargılanmak üzere askerî mahkemeye sevk edilmişti. Tutuklanmayan talebeler ise mutlak itaat sözü vermişlerdi. Pangaltı Askeri Mektebi bu olaydan sonra askeri gözetim altına alınmış ancak 100 kadar öğrenci 29 Ocak gecesi yaşanan olaylar yüzünden mekteplerine bir daha geri dönememişti.⁷⁹

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra ordu, İstanbul'da herhangi bir nümayişe meydan vermemek adına sıkı tedbirler almaya devam etmekteydi. 15 Mayıs 1909 tarihli askeri ataşe raporuna göre 1. ve 2. tümen asayiş ve emniyeti muhafazadan sorumlu olarak İstanbul'daki kritik mevkilere konuşlanmıştı. Üsküdar'da bulunan 1. Tümen'in merkez karargâhı Harbiye Nezareti'ydi. Bu tümenin Başkumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanı ise Kemal Bey'di. Bu tümenin sorumluluk sahası dört bölgeye ayrılmıştı. I. bölge Binbaşı Ali Hikmet Bey komutasında Meclis-i Mebusân, Topkapı Sarayı ve Bâbıâli'nin asayiş ve güvenliğinden sorumluydu. Bu tümen I/34 ve IV/34 ve 15. Süvari alayının bir bölüğünden, ayrıca 15. topçu alayı ve 16. alaydan 3 batarya ile 1 dağ topçu bataryasından müteşekkildi.

2. Bölge, Binbaşı Zeki Bey komutasında Harbiye Nezareti, Fatih, Eyüp, Samatya ve civarından sorumluydu. Bu bölgede 17. Nişancı, I/20, I/35 ve II/36 ile 1 makineli tüfek bölüğü ve 15. Süvari Alayı'nın 1 bölüğü vardı.

3. Bölge, Kaymakam (Yarbay) Hasan İzzet Paşa komutasında, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaz'ın Asya yakasından sorumluydu. I/24 numaralı bölüğü Selimiye Kışlası'nda ve 1 bölüğü Beykoz'da bulunmaktaydı. Selimiye Kışlası'nda ayrıca 1 dağ bataryası ve 7. süvari

⁷⁹ TNA, FO 195/2323, No: 6, 1 Şubat 1909.

alayı mevcuttu. Üsküdar ve Beylerbeyi'nde 18. Nişancı, Kadıköy'de ise 6. Nişancı birlikleri bulunmaktaydı.

4. Bölge, Yüzbaşı Saim Bey komutası altında, Zeytinburnu ve Bakırköy'den sorumluydu. Bu bölgede sadece III/35 birliği bulunmaktaydı.

2. Tümen, Liva Şevket Paşa idaresinde Pera, Galata, Şişli ve Yıldız'dan sorumluydu. Bu tümenin merkez karargâhı Galatasaray'dı. 2. tümenin 1. alayı Yıldız'da Binbaşı Zihni Bey komutasındaydı ve bu alay II/11, III/11 ve IV/11'den müteşekkildi.

2. Tümenin 2. alayı Binbaşı Musa Kazım Bey komutasında Yıldız'da bulunmaktaydı. Bu alay, II/12, III/12 ve III/13'ten müteşekkildi. 2. Tümenin 3. Alayı, Kaymakam Fatih Bey kumandasında, Taşkılla ve Yıldız'da konuşlandırılmıştı. Bu alay IV/10, II/81 ve IV/83'den müteşekkildi.

2. Tümenin 4. alayı, Yıldız'da 3. Nişancı ve III/XIV ile Taksim'de 7. Topçu alayının 3 bataryası, Pangaltı'nda 1 makineli tüfek bölüğü, Gümüşsuyu'nda 11. Süvari Alayı'nın 2 Bölüğü ile yine Yıldız'da 10. Süvari Alayı'nın 3 bölüğünden müteşekkildi. Ayrıca birincisi Rami Çiftliği'nde ikincisi Davutpaşa'da olmak üzere iki tümenden müteşekkil Muhafız Birliği'nin teşkil edilmesi planlanmaktaydı.⁸⁰

27 Mayıs 1909 tarihli rapora göre İstanbul'da yeni Jandarma birlikleri teşkil edilmesi planlanmaktaydı. İstanbul'da 12 tugay ve 78 komiserlik; Pera'da 9 tugay ve 48 komiserlik; Üsküdar'da 5 tugay ve 72 komiserlik oluşturulmuştu. Her tugay ikinci sınıf komiserlik, üçüncü sınıf komiserlik ve komiser muavinliğinin yardımıyla bir komiser tarafından idare edilecekti. Birinci sınıfta 36, ikinci sınıfta 34, üçüncü sınıfta 75 komiser şefi olacak ve 2.025 zaptiye/polis ile birlikte 195 Komiser Muavini olacaktır.⁸¹

31 Mayıs 1909'da I. Ordu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa ve Hilmi Paşa, Maltepe yakınlarında kurulan bir ordugâhı teftiş etmişler, Muhtar Paşa 1. Nişancı taburunu teftişinden sonra disiplin ve motivasyonu

⁸⁰ TNA, FO 195/2323, No: 40, 15 Mayıs 1909.

⁸¹ TNA, FO 195/2323, No: 49, 27 Mayıs 1909.

arttırmak için askerlere Gazi Osman Paşa'nın Plevne'deki şanlı müdafaasından bahsetmişti.⁸²

Haziran 1909'da *Hassa Ordusu* ilga edilmişti. I. Ordu Kumandanı, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmud Muhtar Paşa, bu ordunun hâlihazırda yeniden teşkilatlandırılmasıyla meşguldü. Surtees, genç General Mahmud Muhtar Paşa ile konuşması esnasında, Paşa'nın 13 Nisan'da firar eden astlarına ve o gün kendisinin isyancılara müdahale etmesini engelleyen hükümet reisine karşı duyduğu öfkesini gizlemeye çalışmadığını belirtmekteydi. Muhtar Paşa ataşeye, "o zaman hükümetin başında kendi kıymetli şahsından daha ziyade, memleketin refahını düşünen bir adam olsaydı kendisine hala sadık taburların başında Ayasofya'da çıkan isyanları bastırabileceğini" belirtmiş - ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı kastederek 'bu adam' yine başımızda" diye eklemiştir.

Paşa daha da ileri giderek, Makedonya'ya sürülmüş 9-10 bin askere ilaveten I. Ordu'da hala sadakatinden şüphe duydukları ve kurtulmak istedikleri unsurların bulunduğu ifade ederek 'Bunlar benden sert disiplin ve sıkı çalışma haricinde hiçbir şey beklememeli' diye belirtmiştir.

Muhtar Paşa'nın I. Ordu'nun yeniden teşkilatlanma planı ile alakalı diğer fikirleri şöyleydi:

a- 1. ve 2. tümenler yeniden teşkil edilecekti. Bu tümenlerin her biri 4 taburdan müteşekkil 4 piyade alayı ve 1 nişancı taburu olmak üzere toplamda 34 tabur olacaktı.

b- Bu taburlarda 13 Nisan (31 Mart) olaylarında taviz vermeyen eski askerlerden de bulunacak, geri kalanlarsa acemilerden oluşacaktı.

c- Taburların kuvveti şimdilik sınırlıydı. Bazı taburlar bir süreliğine sadece çekirdek kadrolardan oluşacaktı.

d- Ertuğrul Süvari Alayı ve 4. Süvari alayı dağıtılmıştı ancak 4. Süvari Alayı yeniden teşkil edilmekteydi. I. Ordu'daki alayların sayısı 6 olacaktı.

e- Askerlerin çoğu şehrin dışına konuşlandırılacak böylece irticaî tesirlerden sakınılacaktı. Şehirde güçlü bir Jandarma teşkilatı bulunacak ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki muhafız taburu dâhil birkaç tabur iki

⁸² TNA, FO 195/2323, No: 60, 4 Haziran 1909.

haftada bir asayişini temin için nöbet tutacaktı. Şehir içindeki birçok kışla inşaat alanı olarak satışa çıkarılacaktı.

f- Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nda bulunan topçunun büyük kısmı seferberlik halinde daha kullanışlı olması adına Avrupa yakasına nakledilmekteydi. I. Ordu'daki topçunun toplam kuvveti 4 alay olacaktı. Yeniden teşkilatlanma halinde bu kuvvetlere; II. Ordu'dan 9 tabur ile Mahmud Şevket Paşa ile İstanbul'a gelen III. Ordu'dan 8 tabur ilave edilecekti. Bu birlikler ordugâhlarını şehri dışında kuracaktı. II. Ordu'dakiler ordugâhlarını Kâğıthane ve Alibeyköy'ün yüksek tepelerine kuracaktı. III. Ordu'dakiler Maslak yakınında olacaktı. Diğer iki tabur Yıldız'daki kışlalara konuşlanacaktı. Bu ordugâh oldukça geniş, temiz olup iyi seçilmişti. Çan şeklinde çadırlar kullanılmıştı. Bu, Türk garnizonlarının çoğunda yaz ayları boyunca birliklerin çadıra yerleştirilmesi olağan olmasına rağmen, daha önce geçit törenleri dışında kışlarından hiç ayrılmamış olan Payitaht birlikleri için yeni bir tecrübeydi. II. ve III. Ordu birlikleri burada günlük talim görmekteydi. Bu talimlerden birine ataşe de bizzat şahit olmuştu.⁸³

Ağustos 1909'da Çatalca hatlarındaki garnizonlarda hatırı sayılır değişiklikler gerçekleştirilmişti. Hadımköy'ün kuzeyindeki tüm tabyalar tahliye edilmiş ve toprak kaldırılmıştı. Hadımköy'ün güneyine 5 yeni tabya inşa edilmişti. 15 Ağustos 1909'da yeni tabyaların inşasında çalışmak üzere 2.000 asker istihdam edilmişti.⁸⁴ 18 Eylül 1909'da Çatalca hatlarının güneyindeki toprak geri çekilmekteydi. Muhtemelen birkaç hafta içinde bu bölgede hiç toprak kalmayacaktı. Bu toprakların bazıları Tophane'ye getirilmişti. Çatalca hatlarındaki bu silahsızlandırmanın nedeni oldukça gizemliydi. Bazıları bunun iç politika gereği alınan bir tedbir olduğunu, Payitaht'ı herhangi bir askerî kalkışma halinde tahkim etmek amacıyla yapıldığı görüşündeydi. Diğerleri ise Çorlu'nun kuzeyinden Çerkezköy'e doğru uzanan yeni tahkim hattının inşası amacıyla gerçekleştirildiği görüşündeydi. Bütün bunların yanı sıra boğazlarda bulunan Sırataş tabyası 4 adet 24 cm'lik Krupp topu ile teçhiz edilmiş ayrıca tüm Nordenfeldt toprak boğaz müdafaasından kaldırılmıştı. Telli Tabya ile Macar Kalesi arasına kablolar döşenmiş,

⁸³ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁸⁴ TNA, FO 195/2323, No: 105, 22 Ağustos 1909.

Poyraz'a bir projektör yerleştirilmişti. Kilyos ile Karaburun arasına ise denizaltı telgraf hattı döşenmişti.⁸⁵

II. Ordu (Edirne)

Önceleri, Sultan II. Abdülhamid'in askerî maiyetinin başında olan, Kanun-ı Esasî'nin ilanından sonra Ağustos-Eylül 1908 arasında⁸⁶ IV. Ordu Kumandanlığı görevini yürütmüş olan Müşir Abdullah Paşa, Haziran 1909'da Edirne'de idareyi ele almıştı. Birlikleri teftiş etmiş ve kışla inşa edileceği anlaşılan Tekirdağ gibi, emri altındaki birkaç yeri ziyaret etmişti. Dedeğaç'a transfer edilen IV. Nizam Tümeni bu yeni inşa edilecek kışlaya nakledilecekti. II. Ordu birliklerinin ruh haleti gayet iyi durumdaydı. II. Ordu'dan 5 redif taburu İstanbul ve Adana'daki nizam taburlarının yerine almak üzere göreve çağrılmıştı. II. Ordu'ya bağlı 3. tümenin eski kumandanı General Tefik Paşa Askerî Mektepler Genel Müfettişliği görevine tayin edilmişti. Tefik Paşa Brüksel'de askerî ataşelik tecrübesine sahip yetenekli bir subaydı. Onun yerini ise General Muhlis Paşa almıştı. 2. Süvari Tümen Kumandanlığı'na ise General Mustafa Paşa tayin edilmişti.

II. Ordu'da İnfazlar

3 Temmuz 1909'da İstanbul'dan Edirne'ye gönderilen ve şehir dışındaki Hamidiye Çiftliği'nde konuşlanmış olan birlikler arasında isyan çıkmış, garnizonun diğer askerleri de muhafızlarının silahlarını teslim almışlardı. 1. İstihkâm taburu subayları olayı derhal merkeze telgrafla bildirmiş ve İstanbul'dan 3 tabur derhal olay yerine gelerek asileri teslim almıştı. Çıkan çatışmada anayasal birliklerden 3 yaralı varken asilerden 10 kişi öldürülmüş, asi liderleri de hapse tıkmıştı.⁸⁷

5 Temmuz 1909 Pazartesi günü Edirne'de bulunan II. Ordu'nun 83. ve 84. alaylarına mensup yedi astsubay asılarak infaz edilmişti. Bu astsubaylar, II. Meşrutiyet ilân edildikten sonra 1 Ağustos 1908'de, Sultan II. Abdülhamid'in tehlikede olduğu inancıyla İstanbul'a yapılan ziyaretin organizatörleriydi. Bu mesele uzun süre görmezden gelinmiş hatta astsubayların dâhil olduğu bir genel af ilan edilmişti. Ancak 31 Mart Vakası İttihat ve Terakkî'ye Edirne vakasını hatırlatmış ve kritik bir

⁸⁵ TNA, FO 195/2323, No: 112, 18 Eylül 1909.

⁸⁶ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 16.

⁸⁷ TNA, FO 195/2323, No: 88, 18 Temmuz 1909.

zamanda devrimin sonuçlarını tehlikeye sokan bu askerlerin cezalandırılması, disipline ve anayasaya saygıyı öğretmek için bir fırsat olarak görülmüştü. Surtees'e göre infaz edilen subayların tek suçu devrimci subayların aksine Halife'nin mukaddes şahsiyetine sadakatten ibaretti ve sözde adaletin bu gecikmiş ve şiddetli eylemi bu koşullar altında oldukça gereksiz kaçmıştı. Resmi açıklamalara göre bu subaylar Divan-ı Harp'te yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Karar onaylanmak üzere Harbiye Nezareti'ne gönderilmiş ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildiğinde değerlendirilmeye alınmıştı.⁸⁸

Ağustos 1909 tarihli rapora göre istihbarat, Harbiye Nezareti'nden güvenilir bir kaynaktan edilen istihbarata göre, Edirne'de 3 grup tabya hattı mevcuttu. Bunlardan ilki Aynalı Tabya ile Hadımköy arasında, Edirne'nin kuzey batısından bulunan 8 km'lik alanı kapsamaktaydı. Burada 3 siper inşa edilmişti. Bu siperlerden bir tanesi şehrin güney doğusundaki vadiye hâkim bir mevkiyeydi. Diğer ikisi ise güneyde kalmaktaydı. Her bir siper 160-180 metre uzunluğundaydı. İkinci tabya grubu Maraş Köyü'nün batısına 3.2 km uzaklıktaki büyük bir tepenin kuzeyine konuşlandırılmıştı. Bu tabyalarda 3 batarya mevcuttu ve tepeden gelebilecek bir hücumu savuşturma amacıyla inşa edilmişlerdi. 3. Grup tabya ise Havaras yakınındaydı. Burada da siperler ve bataryalar mevcuttu. Edirne cephaneliğinde toplamda 64 ton nitrik asit yüklü patlayıcı bulunmaktaydı.⁸⁹

II. Ordu İstihkâm Topçusunda Yeni Teşkilatlanma

Bir süredir İzmir'de konuşlanmış olan II. Ordu'nun 1. İstihkâm Taburu 1 Temmuz 1909'da Edirne'ye dönerek Edirne 3. İstihkâm Taburu adını almıştı. Bu tabur Arnavutköy tabyasına konuşlandırılmıştı. II. Ordu'nun 1. İstihkâm Taburu Mustafa Paşa yolundaki Yıkık Minare'de 2. İstihkâm Taburu ise Edirne'deki Hamidiye çiftliğinde bulunmaktaydı. İlk İstihkâm topçu alayı 1 Temmuz'da Çatalca'dan II. Ordu bölgelerine gelmiş ve askerleri muhtelif tabyalara dağıtılmıştı. Ayrıca 1 Renaud Hastane Treni İstanbul'dan Edirne'ye ulaşmıştı. Dağıtılan bir seri ateşli topçu alayı askerleri Ferecik, Dimetoka, Gelibolu ve Tekirdağ'a gönderilmişti. 10. Alayın 1. ve 2. taburları sırasıyla Dedeoğlu ve Gümülcine emrine

⁸⁸ TNA, FO 195/2323, No: 90, 18 Temmuz 1909.

⁸⁹ TNA, FO 195/2323, No: 101, 4 Ağustos 1909.

verilmişti. İstihkâm Topçusu Müşir Zeki Paşa idaresi altında tam bir tümen olarak organize edilecekti. Edirne'deki eski Obüs alayı, her biri 4 taburdan müteşekkil 2 yeni alay (tümen başına 3 batarya) şeklinde örgütlenmekte ve bu alaylar eski sahra toplarıyla birlikte istihkâm topçusuna devredilmekteydi. Bu alayların her birinin ilk üç bataryasının (ikisi yeni batarya) atlı olacak ve askerler tüfeklerle teçhiz edilecekti. Hâlihazırda, obüs alayı ve eski sahra topçu alayı haricinde bu alayların sadece çekirdek kadroları mevcuttu. Projektörler Edirne'de Ayvaz Baba Tabya ile Kıyık Tabya'ya yerleştirilmişti. Dedeâğaç'ın 3 km batısında kışlaların inşa edilebilecek elverişli bir yer bulunmuştu. Edirne'deki piyade kışlasına ek bina dâhil olmak üzere kışla inşası için II. Ordu'ya 200.000 Lira tahsis edilmişti.⁹⁰

3 Ekim 1909'da Edirne'de askerî manevralar gerçekleştirilmişti. Batı Kuvvetleri Kumandanı Şevket Turgut Paşa'ydı. Bu kuvvet 12 piyade fırkası, 6 süvari bölüğü, 6 seri ateşli sahra topu bataryası, 2 makineli tüfek bölüğü, 1 sıhhiye bölüğü ve 1 telgraf müfrezesinin yanı sıra 2 piyade tugayı, her biri 3 bölükten oluşan 2 hafif süvari alayından müteşekkildi. Doğu Kuvvetleri ise Liva Hakkı Paşa komutasındaydı. Bu kuvvetlerin içinde Pangaltı Askeri Mektebi talebeleri de vardı. Manevralara katılan tüm birliklerin ortalama kuvveti 12.500 kişiydi. Batı kuvveti doğu kuvvetinden 500 asker daha fazlaydı. Bataryaların kuvveti ortalama 360 kişiydi, bölükler 60 ve topçular batarya başına 75 kişiden oluşmaktaydı. Manevralar Tunca Nehri'nin 25 km ötesinden gerçekleştirilmişti. Ataşenin belirttiğine göre bu manevralar Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sınır meselesi yüzünden devam eden fiili düşmanlığa bir tepki olarak icra edilmişti. Batı kuvvetleri 31 Ekim'de Meriç'in güneyini geçerek düşman müfrezelerine yaklaşmıştı. Surtees'in 3 Ekim'de gerçekleştirilen askerî manevralar hakkındaki ilk izlenimi Türklerin iç karışıklıktan bu yana ordularını son derece etkin hale getirmeye başladıkları üzerineydi. Öyle ki Abdullah Paşa ataşeye 3 yıl içinde bir hücum ordusu teşkil edebilecek noktaya geleceklerini ve Britanya ile yan yana savaşmaya hazır olacaklarını söylemişti.⁹¹

⁹⁰ TNA, FO 195/2323, No: 89, 18 Temmuz 1909.

⁹¹ TNA, FO 195/2323, No: 129, 12 Kasım 1909.

III. Ordu (Selanik)

Güney Arnavut aşiretlerinin bir kısmı Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra padişahın azledilmesine tepki göstermişti. Ancak Cavid Paşa, Diyakova ve İpek garnizonlarını takviye etmek için alınan tedbirler kapsamında 17 Mayıs'ta bölgeye ulaşmış ve nihayet İşkodra ile Üsküp bölgelerinde sükûnet tesis edilebilmişti. Yeni Pazar bölgesinden yaklaşık 24 civarında isyancı yargılanmak üzere Selanik'e gönderilmişti. Cavid Paşa, bölgede uzun süredir ödenmemiş vergileri toplamak ve yeni rejimin istikrarını temin etmek adına emrinde 4 batarya ve 5 tabur ile İpek bölgesinde teftişe çıkmıştı. Paşa, bölgedeki nüfusun silahsızlandırılması emrini vermiş ve bu emir üzerine ahaliden yaklaşık 500 civarında tüfek toplanmıştı. Ayrıca çıkan kargaşa esnasında az sayıda Bulgar'ın Manastır ve Pirlepe civarındaki Arnavutlar tarafından katledildiği belirtilmekteydi.⁹²

Mayıs 1909'da Üsküp'te bir askerî komplo ortaya çıkmıştı. Bu komploda Topçu Kolağası Mustafa Emin Fahri Efendi ile birlikte kayınbiraderi Askerî Hekim Hafız Efendi'nin parmağı olduğu tespit edilmişti. Bahsi geçen iki şahıs, anayasa karşıtı propaganda yapmaya başlamış ardından garnizonun ikna edilen çok sayıda astsubay ve neferinin bu iki şahsa katılması ile kargaşa büyümüştü. Surtees'in belirttiğine göre bu askerlerin amacı 7 Mayıs Cuma günü Üsküp'ü yağmalamaktı. Yine de tasarlanan bu komplo ihanete uğramış, Kolağası ve hekim dâhil çok sayıda askerinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştı. Surtees'e göre askerî yetkililer, meseleden tamamen habersiz görünmekteydi ve bu koşullar bir kez daha 'Türk askerlerinin uygun bir biçimde disipline edilmediğinde kolayca politik komplolara kurban olabileceğini' kanıtlamaktaydı.⁹³

Haziran 1909'daki rapora bakılırsa, III. Ordu'da komuta değişiklikleri gerçekleşmişti. General Hüseyin Hüsnü Paşa, Ahmed Hamdi Paşa'nın yerine Üsküp'teki V. Tümen Kumandanlığı görevinin yanı sıra Kosova Vilayeti Valisi olmuştu. General Nazif Paşa, Muhlis Paşa'nın yerine VI. Manastır Tümeni Kumandanı olarak tayin edilmişti. Nazif Paşa,

⁹² TNA, FO 195/2323, No: 48, 26 Mayıs 1909.

⁹³ TNA, FO 195/2323, No: 43, 16 Mayıs 1909.

Almanya'da öğrenim görmüş yetenekli bir subaydı ve son zamanlarda Harbiye Nezareti'ndeki bir şubeye başkanlık etmekteydi.

III. Orduda anayasaya tam olarak sadakat göstermiyor gibi görünen bazı garnizonların tutumdan kaynaklanan bir takım endişeler mevcuttu. Arnavut nüfus arasındaki kışkırtmalar, geçici mütareke yapılmasına rağmen hâlâ devam etmekteydi. Buradaki 8 tabur: III/20, III/34, II/35, III/36, III/IV/69, III/71 ve V. Nişancı taburları Cavid Paşa komutasındaydı. 18. Tümen, 12 Mayıs'ta Mitroviçe'den ayrılıp İpek'e doğru yürümüşü. Ardından silahsızlandırılan nüfusta çıkması muhtemel bir irticaî isyanı bastırmak üzere Diyakova'ya intikal etmişti. Ataşe, alınan son istihbarata göre bahsi geçen bu son tedbirin Arnavut nüfus arasında kötü tesir uyandırdığını, nitekim Arnavutların, silah sahibi olmanın kendilerine büyük saygınlık kazandırdığı inancıyla silahlarına karşı tuhaf bir tutku beslediklerini belirtmekteydi.⁹⁴ 1909 Ekim ayında Cevad Paşa'nın Prizren'deki Arnavut asileri bertaraf edip Luma bölgesini eski hale getirdiği rapor edilmişti. Cevad Paşa'ya Kuzey Arnavutluk'ta sükûnet temin edilinceye değin harekâtlara devam etmesi emri verilmişti.⁹⁵

IV. Ordu (Erzincan)

Erzurum ve Erzincan'daki irticaî faaliyetler ciddi boyutlara ulaşmış bunun üzerine Erzincan Tümeni'nin geçici kumandanı Yusuf Paşa, izahat vermesi için İstanbul'a çağırılmıştı. Ataşenin belirttiğine göre ordunun, mektepli subayları garnizonlarından uzaklaştırmak için aldığı tedbir yüzünden bu tümende görevli birkaç subay çıkan irticaî nümayiş esnasında katledilmişti. Hükümet Düzensiz Hamidiye Süvari alaylarını ilga etme niyetini beyan etmiş ancak bu konuyla alakalı henüz kesin bir emir çıkarılmamıştı. IV. Ordu Kumandanlığı'na İbrahim Paşa tayin edilmişti.⁹⁶ II. Meşrutiyet rejiminin uygulamaları Suriye ve Anadolu'da pek rağbet görmemekteydi. Örneğin Hükümet, Erzurum ve Van'da aralarında eski Hamidiye Süvarisi'nin alaylı subay ve askerlerinin de

⁹⁴ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

⁹⁵ TNA, FO 195/2323, No: 121, 1 Ekim 1909.

⁹⁶ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

bulunduğu 50 kadar irticacıyı tutuklayarak bölgede merkezi otoritenin kudretini göstermeyi başarmıştı.⁹⁷

V. Ordu (Şam)

Adana'da Müslümanlar ile Ermeniler arasında yaşanan kargaşa⁹⁸ ve Suriye'de gerçekleşen tahrikler nedeniyle bu ordunun vaziyeti normal değildi. Kargaşaların yaşandığı bölgelerde birlikler yerlerinden edilmiş durumdaydı. Adana bölgesindeki birlikler V. Ordu Kurmay Başkanı Miralay Mehmet Ali Bey komutasındaydı. Mehmet Ali Bey, mektep-i harbiye mezunu, zinde ve akıllı biriydi. Almanya'da öğrenim görmüş, 1897 Türk-Yunan Harbi'nde ve Yemen'de bir tugayın kumandanlığını yapmıştı.

1909 Haziran ayında Lübnan Hükümet Sarayı'na dinamitli bir saldırı düzenlenmiş bunun üzerine V. Ordu'nun nizam taburunu tahkim amacıyla 5 redif taburu göreve çağırılmıştı.⁹⁹

VI. Ordu (Bağdat)

Basra bölgesindeki anarşinin yanı sıra İran sınırındaki huzursuzluk hala devam etmekteydi. Dicle'de seyrüsefer güvenliğini tehdit eden bedevi aşiretlerin Mezopotamya'daki eşkıyalıkları iyice artmıştı.¹⁰⁰ Ağustos 1909'da V. Ordu müfreze ve taburlarının tamamı hala VII. Ordu (Yemen) bölgesinde hizmet vermekteydi. V. ordudaki 33., 37., 38. ve 39. alayların yeniden teşkilatlanması tamamlanmış olduğundan Yemen'deki V. Ordu subaylarına derhal kendi bölgelerine geri dönme emri gönderilmişti.¹⁰¹

VII. Ordu (Yemen)

Mayıs 1909'da 30 yaşlarında Seyit Ali İbn-i Ahmed el-İdrisî adında genç bir adam Yemen'e bağlı Sabah bölgesinde kendini mehdi ilân etmiş ve bölgede, peşine takılan hatırı sayılır miktarda müridi ile vergi

⁹⁷ TNA, FO 195/2323, No: 72, 16 Haziran 1909.

⁹⁸ Ataşe raporunda Müslümanlar ile Ermeniler arasında yaşanan bu geniş çaplı kargaşa, katliam olarak kayda geçirilmiştir. Adana'da yaşanan olayların ayrıntıları için bkz. Bülent Kara-Burak Yüksel, "1909 Adana İğtişasını Meydana Getiren Dinamiklere Dair Bir Değerlendirme", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2022), s. 228-254.

⁹⁹ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

¹⁰⁰ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

¹⁰¹ TNA, FO 195/2323, No: 103, 8 Ağustos 1909.

toplamaya başlamıştı. Osmanlı ordusu bu sıralar Zaranik Aşireti ile meşgul olduğundan Seyit Ali üzerine bir sefer düzenlenmesi mümkün olamamıştı.¹⁰²

1909 Haziran ayında Zaranik Aşireti'ne karşı başarılı bir harekât düzenlenmişti. Topçuların Arap aşiretleri üzerinde diğer şubelerden daha fazla tesirli olduğu anlaşılmış ve birkaç muharebeden sonra aşiretler boyun eğerek asi şeyhlerini Türk birliklerine rehin olarak teslim etmişlerdi. Hâlihazırda ferik rütbesine terfi etmiş olan Liva Yusuf Paşa, harekâtın sonlanması üzerine San'a'daki merkezi karargâha geri dönmüştü. Miralay Rıza Bey ise maiyetinde birkaç tabur ile Zaranik bölgesinde (Zabid ve Beytü'l-Fakih) bırakılmıştı. Bölgede ortaya çıkan yeni mehdi hakkındaki propaganda Osmanlı yetkilileri arasında bir nebze tedirginlik yaratmıştı. Bu propagandanın Asir sınırı üzerindeki aşiretler arasında da bir miktar tesiri olmuştu.¹⁰³

Hicaz demiryolu boyunca uzanan bölgedeki bedevi aşiretlerin durumu da iç açıcı görünmemekteydi.¹⁰⁴

¹⁰² TNA, FO 195/2323, No: 42, 16 Mayıs 1909.

¹⁰³ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

¹⁰⁴ TNA, FO 195/2323, No: 68, 13 Haziran 1909.

Resim 1: Yemen'deki Zaranik aşireti¹⁰⁵.

1909 Mayıs ayı başında Ataşe Surtees'e zorunlu askerî hizmet yükümlülüğünden kurtulmayı talep eden ve silahları ile Cidde'ye ilerleyen Mekke garnizonundan birkaç yüz asker olduğu ihbarı gelmişti. Cidde'de yetkililer vaziyetle başa çıkmak için yeterli askerî güçleri bulunmadığı için çaresiz kalmıştı. Bir gemiye sahip olan asi askerlerin bir kısmı limandaydı ve onları Süveyş Kanalı yoluyla Suriye limanlarından birine taşıyacak bir kaptana ihtiyaçları vardı. Kaptan bu talebi kabul ederek asi askerleri Sina Yarımadası'ndaki Tor'a kadar götürmüştü. Asiler Tor'a ulaştıklarında Arabistan'dan gelen tüm gemilerin karantinaya alındığını öğrenmişti. Tor'da Hicaz'a ilerlemekte olan V. Ordu'ya ait birliklerden bir müfreze, asileri yola getirmiş ve mahkûm olarak Cidde'ye geri göndermişti. Surtees'e göre bu askerî isyanın Yemen ve İstanbul'dakiler ile aynı zamana denk gelmesi şaşırtıcıydı. Ataşe, bu isyanların kökeninde tüm ırk ve inançların eşit olduğunu ilan eden anayasal prensiplere düşman Panislamist tarafgirlik düşüncesinin bulunduğu kanaatindeydi. Ataşeye göre Kur'an ve Kanun-ı Esasi hükümleri arasında Türkiye Avrupası ve Avrupa tesirindeki bazı medeni merkezlerde geçici bir uzlaşma sağlanmıştı. Ancak bu iki unsurun bahsi geçen vilayetlerde, özellikle de İslam'ın kutsal toprağı olan ve eski dini Müslüman ruhun hala safiyetini yitirmemiş olduğu Arabistan'da uzlaşmaz bir husumet kaynağı olarak uzun müddet varlığını muhafaza edeceği aşikardı.¹⁰⁶

Eylül 1909'da Osmanlı İmparatorluğu Yemen'i tahkim etmek için bölgeye asker sevk edilmekteydi. Yemen'e gönderilecek piyade birlikleri daha ziyade II. ve III. ordulara mensuptu (III/9, II/14, II/79 ve III/83). 27 Ağustos 1909'da 1 makineli tüfek bölüğü Dedeagaç'tan, 2 Eylül 1909'da ise başka bir makineli tüfek bölüğü Edirne'den Yemen'e sevk edilmişti. Aynı zamanda Edirne'den 1 dağ bataryası da 5 Eylül 1909'da Yemen'e sevk edilenler arasındaydı. Ayrıca Mustafa Paşa'da 13. Alay'ın 1 taburunun da İstanbul'dan Yemen'e sevk planlanmaktaydı. Yemen'e

¹⁰⁵ *The British Library (TBL)*, India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/16/14, 1917.

¹⁰⁶ *TNA, FO 195/2323*, No: 83, , 2 Temmuz 1909.

ayrıca Hudeyde-San'a yolunda kullanılmak üzere 2 zırlı motor aracı gönderilmişti.¹⁰⁷

1909 Eylül ayı sonlarına doğru Yemen Valisi Tahsin Paşa'dan Dâhiliye Nazırı'na gönderilen bir telgrafa göre Türk askerleri Yemen'de Yahya kazasındaki Zehre nahiyesinde toplanmış olan 6.000'in üzerindeki Arap asiye saldırmış ve düşman ağır kayıplar vermişti.¹⁰⁸ Ekim 1909'da I. Ordu'ya bağlı 6 tabur -3'ü 1. alaydan 3'ü 5. alaydan- Yemen'e gönderilmişti. Alaylar 1. ve 2. kıdemli subayların emrine verilmişti. Böylece tahkim için Yemen'e gönderilen toplam piyade taburu sayısı 15'e çıkarılmıştı.¹⁰⁹

1909 Ekim ayı ortalarına gelindiğinde Yemen'deki durum Osmanlı Devleti lehine iyiye gitmekteydi. Bölgenin taze kuvvetlerle tahkimi sonuç vermeye başlamış el-İdrisi'ye bağlı asi kuvvetler dağılmaya başlamıştı. Hudeyde'deki harekâtlardan sorumlu 13. Tümen Kumandanı Ferik Rifat Paşa'nın emrinde 3000 nitelikli asker bulunmaktaydı. Rifat Paşa nakil için bölgeden deve ve eşek toplamaya başlamıştı. Bölgedeki Araplar bu hayvanları karşılıksız vermeyi teklif ediyordu. Yemen'de 1, 2, 3, 4 ve 5. alaylar teşkil edilmişti ancak 6. Alay III. Ordu bölgesinden istihdam edilecekti. Bölgedeki tüm alaylar 5 bölükten müteşekkildi. Yalnızca 4. alayda topçu subayları mevcuttu. 36 batarya ve 11 seri ateşli (9 sahra ve 2 dağ) top mevcuttu. Her topçu alayı 6 bataryadan müteşekkildi. 1. Alay tamamen seri ateşli bataryalardan oluşmaktaydı. 2, 3 ve 4. alayların her birinde 1 seri ateşli sahra topu bataryası ve 5 adet eski model Krupp topu vardı. 5. ve 6. Alayların her biri eski model Krupp toplarına sahip 3 bataryadan ve 1 seri ateşli dağ bataryasından oluşmaktaydı. Bunlar arasında 1 seri ateşli sahra topu bataryası Yemen'e gönderilmiş, gerisi Hudeyde'de kalmıştı. VII. Ordu'da hiç atlı topçu bataryası bulunmamaktaydı fakat Ekim 1909'da bir istihkâm taburu teşkil edilmişti. Biri İskodra'da biri İstanbul'da biri de Yemen de olmak üzere 3 demiryolu taburunun teşkil edilmesi planlanmaktaydı.¹¹⁰

¹⁰⁷ TNA, FO 195/2323, No: 109, 13 Eylül 1909.

¹⁰⁸ TNA, FO 195/2323, No: 118, 29 Eylül 1909.

¹⁰⁹ TNA, FO 195/2323, No: 122, 1 Ekim 1909.

¹¹⁰ TNA, FO 195/2323, No: 126, 18 Ekim 1909.

Sonuç

1909, II. Abdülhamid'in tahttaki son günlerinde İttihat ve Terakki Komitesi'nin etkinlik ve nüfuzunu giderek arttırmaya başladığı bir sene olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca kendisine karşı bir isyana kalkışmalarından endişe duyduğu liberal görüşlere sahip mektepleri subayları İstanbul'dan uzak tutmak için 'görevlendirdiği' II. ve III. ordular, 31 Mart Vakası sonrası Mahmud Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'yla Payitaht'ı zapt edip II. Abdülhamid'i tahtan indirmiş ve imparatorluk idaresini tamamen ele geçirmiştir. Ordu idareyi ele geçirir geçirmez ilk olarak, İstanbul merkezli I. Ordu başta olmak üzere tüm ordu bölgelerinde 31 Mart Vakası'na karışan, mutlak monarşi ve Sultan II. Abdülhamid taraftarı 'irticacı' asker ve sivilleri -tıpkı II. Abdülhamid'in kendilerine yaptığı gibi- İstanbul'dan sürerek ve kurulan sıkıyönetim mahkemelerine yargılayıp infaz ederek hizaya getirmek yolunu tutmuştur. İktidarın mektepli subaylar tarafından ele geçirilmesiyle, alaylı subayların ordudaki itibarı ve etkinliği azalmıştır. II. Abdülhamid'in yerine tahta geçen Sultan Mehmed Reşad ordunun İstanbul'da mutlak otorite kurması nedeniyle ataları gibi muktedir bir padişah imajı çizememiş daha ziyade ordunun gölgesinde kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu 1909'da bir taraftan Yemen'den Makedonya değin uzanan geniş topraklarda monarşi yanlısı isyanlar, bedevi aşiretleri, sahte mehdi ve Rum çetelerle mücadele ile meşgulken öte yandan komuta kademesinden başlayarak orduyu tümünden yeniden teşkilatlandırma sürecini başlatmıştır. Ordu her ne kadar imparatorluk idaresini tekeline almış olsa da yüksek komuta kademesindeki farklı görüşler yüzünden homojen bir birlik tesis edememiştir.

1909'da Türk ordusu iki farklı siyaset ve dünya görüşü arasındaki çekişmenin merkezi haline almıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın başını çektiği ve Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu orduya siyaset sokulmaması taraftarı olan grupla, orduyla siyaseti bir tutan Enver Paşa başta olmak üzere İttihatçı subaylar arasındaki çekişmenin ilk tohumları 1909'da ekilmiştir. Ordu içindeki bu politik fikir ayrılığı Balkan harplerinin kaybedilmesinde önemli etkenlerden birini teşkil etmiştir. Hem mutlak monarşi hem de meşruti monarşi döneminde istikrarlı seyreden yegâne konulardan biri ise Türk ordusunun yeniden teşkilatlanma sürecinde Goltz Paşa başta olmak üzere Alman

eğitmenlere olan bağıllığın devam etmesi olmuştur. II. Abdülhamid devrinde kurulan bu ittifak, meşruti monarşi devrinde de aynen devam etmiş, Bâbiâli Baskını ve Mahmud şevket Paşa suikastı sonrası iktidarı tamamen ellerine geçiren İttihatçıların tercihleri neticesinde Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Harbi'nde Almanya'nın safında harbe girmiştir. 23 Temmuz 1909'da II. Meşrutiyetin yıldıönümü vesilesiyle İstanbul'a gelen 57 Bulgar subayının Tarabya'daki Türk-Bulgar ittifakı tezahüratları -Balkan harplerinde yaşanan felaketlere rağmen- I. Dünya Harbi'de Bulgaristan'ın da bu ittifaka dâhil olmasıyla politik ve askeri mahfillerde umulan karşılığı bulmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 195/2323, No:2, No: 3, No: 5, No: 6, No: 36, No: 37, No: 38, No: 40, No: 41, No: 42, No: 43, No: 46, No: 48, No: 49, No: 51, No: 52, No: 56, No: 59, No: 60, No: 62, No: 68, No: 72, No: 83, No: 84, No: 86, No: 88, No: 89, No: 90, No: 95, No: 96, No: 98, No: 101, No: 103, No: 105, No: 107, No: 109, No: 112, No: 118, No: 119, No: 121, No: 122, No: 126, No: 129.

The British Library (TBL), India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/16/14, 1917.

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, ev: Nuran Ülker, Sander Yayınları, İstanbul 1971.

Akşın, Ahmet, "31 Mart Vak'ası Yargılamaları Üzerine Yeni Belgeler", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi* (içinde), C.2, İstanbul 2002, s. 488-516.

Aydın, Mahir, "Hüseyin Hilmi Paşa" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 550-551.

Aydın, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Birecikli, İhsan Burak, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, s. 211-226.

Ertekin, Ferdî, "31 Mart Vakası Sonrası Hareket Ordusu'yla İstanbul'u Kuşatan Manastır Milli Taburu'nda Görevli Bir Subayın Günlüğu" *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 6, Aralık 2022, s. 65-94.

Ertekin, Ferdi, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.

Göl, Hacer, “Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 334-362.

Hanioğlu, Şükrü, “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul 2001, s. 476-484.

Hilbert, Lothar W., “The Early Years of The Military Attaché Service in British Diplomacy”, *Journal of the Society for Army Historical Research*, Aralık 1959, C. 37, S. 152, s. 164-171.

Kara, Bülent- YÜKSEL, Burak, “1909 Adana İğtişasını Meydana Getiren Dinamiklere Dair Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 228-254.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1999.

Kuran, Ahmed Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

Küçük, Cevdet, “Babiâli Baskını”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, 1991, s. 389-390.

Küçük, Cevdet, “Mehmed V”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 418-422.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler, C. 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Türkmen, Zekeriya, “Mahmud Şevket Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 384-386.

Türkmen, Zekeriya, “31 Mart İsyanı ve Osmanlı Meşrutiyetine İndirilen Darbe: Ordu-Siyaset İlişkilerine Sultan V. Mehmed Reşad Döneminden Bir Bakış”, *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, C. 2, İstanbul 2018, s. 518-563.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Uyar, Mesut Uyar & ERICKSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Yeşilyurt, Yahya, “1853-56 Osmanlı-Rus Harbi’nde Doğu Cephesinde Bir İngiliz Subay: Yarbay William Fenwick Williams’ın Askeri Raporları” *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi (SAVSAD)*, Cilt 32, Sayı 1, s. 101-138.

Yıldız, Gültekin, “Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askeri Ataşe Raporları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Güz (17), S. 239-266.

Extended Abstract

The series of wars of the nineteenth century, beginning with the Napoleonic Wars and culminating in the Crimean War, accelerated the process of transparency and formalisation in interstate military relations, while increasing interstate diplomatic relations. The speed of communication and transport, which increased as technology developed, made it possible to collect and disseminate information that had previously been classified as secret or classified. Prior to the 19th century, military intelligence was characterised by spy networks built around the personalities of political or military leaders and efforts to learn about the political intentions, military forces and war plans of their enemies, whereas in the second half of the 19th century we began to see expert bureaucrats working in foreign countries as diplomatic representatives of their states, namely military attachés. In the 19th century, with the centralisation of intelligence services, ambassadors began to be accompanied by military attachés on land and sea who specialised in military affairs. The predecessor of the military attaché in the British diplomatic service was the liaison officer, whose job was to accompany foreign armies on the battlefield. Lothar W. Hilbert notes that Britain first sent a military expert to a foreign army, though not yet called a military attaché, during the Crimean War (1853-56). These officers, mostly artillerymen and guardsmen who had received their first training during the Crimean War, were posted to the British embassies in Turin, Istanbul and Paris in 1855. The practice of military attaché became widespread from the third quarter of the 19th century. The regular reports of the military attachés sent by the major political and military powers of the time, such as Russia, Austria, England, France, Germany and the USA, constitute one of the most important sources of information on the last period of Ottoman military history. Formally, an attaché differs from conventional espionage in two fundamental ways. The attaché is officially assigned to the target country in his identity, uniform and rank, i.e. in his real identity, and the attaché is in principle prohibited from gathering classified information in the country of assignment.

As far as Turkish history is concerned, the first military attachés were employed in the Ottoman army during the Russo-Turkish War of 1877-78. The first of the periodic and systematic attaché reports on Ottoman military history in the Foreign Office classification at the National Archives in London is dated 1889. The last attaché report in the aforementioned archive is dated 1910. It is also possible to come across older dated attaché reports scattered in the same archive. The British military attaché reports on the Ottoman Empire between 1889-1908 were published as a book. This article analyses previously unpublished British military attaché reports from 1909. In 1909, Colonel Herbert Conyers Surtees (1858-1933) was serving as military attaché at the

British Embassy in Istanbul. Surtees held this position between 1906 and 1909. In 1909, the British Ambassador in Istanbul was Sir Gerard Lowther. These reports were sent from Surtees to Gerard Lowther, who sent them to the British Foreign Office. In 1909, the main events that marked the attaché's reports were the 13 April military uprising, the siege of Istanbul by the 3rd army/liberation army, the dethronement of Abdülhamid II on 27 April 1909 and his replacement by Mehmet Reşad V, the conscription of non-Muslims, purges and replacement of rankers (alaylı) officers by 'school officers' (mektepli).

The declaration of the Second Constitutional Monarchy on 23 July 1908 was an important turning point in Turkish history. This event also meant the end of an absolute monarchy regime in which Abdülhamid II had monopolised power by overthrowing the Bâbüali and the Parliament after the Russo-Turkish War of 1877-78. The Committee of Union and Progress was one of the most influential groups within the empire in this process that moved from the concentration of powers in one hand to the separation of powers. The Second Constitutional Monarchy period (1908-1918) is extremely important for Türkiye's democratisation process. This period overthrew an absolute monarchy regime identified with Abdülhamid II. With the first amendments to the Constitution, the sphere of public freedom was expanded and the empire was granted the freedom of assembly and association. As the members of the Committee had not yet gained legitimacy as an association or a political party during the reign of Abdülhamid II, they were organised abroad in major centres such as Paris or in the 2nd and 3rd Army corps of the Ottoman Empire. Throughout his reign, Abdülhamid II was concerned about the possibility of a coup attempt against him by officers with liberal ideas, and therefore adopted a policy of keeping them out of the 1st Army. The proclamation of the Constitutional Monarchy II was the first blow to the absolute rule of Abdülhamid II, and this blow was followed by the siege of Istanbul by the 3rd Army after the 31 March incident, which made it clear that the Sultan's fears were not unfounded.

The year 1909 was a year in which the Committee of Union and Progress began to gradually increase its activity and influence during the last days of Abdülhamid II's reign. As soon as the army took over the administration, the first thing it did was to expel the 'reactionary' soldiers and civilians who were in favour of the absolute monarchy and Sultan Abdülhamid II and who had participated in the April 13 military revolt in all army regions, especially in the Istanbul-based 1st Army, from Istanbul and to bring them into line by trying and executing them in the martial law courts that had been set up. Sultan Mehmed Resad, who succeeded Abdülhamid II, was unable to project the image of a powerful sultan like his ancestors because of the absolute authority of the army in Istanbul. In 1909, while the Ottoman Empire was busy fighting

reactionary rebellions, Bedouin tribes, false messiahs and Greek gangs in the vast territory stretching from Yemen to Macedonia, it also began the process of completely reorganising the army, starting at the command level. Although the army monopolised the administration of the empire, it was unable to form a homogeneous unit due to differing opinions in the high command. In 1909, the Turkish army became the centre of tension between two different views. The seeds of the conflict between the group led by Mahmud Şevket Pasha and including Mustafa Kemal, who wanted to keep politics out of the army, and the unionist officers led by Enver Pasha, who equated the army with politics, were sown in 1909. This political disagreement within the army was one of the major factors in the defeat of the Balkan Wars. One of the only issues that remained stable during both the absolute monarchy and the constitutional monarchy was the continued loyalty to German instructors, especially Goltz Pasha, during the reorganisation of the Turkish army. This alliance, established during the reign of Abdülhamid II, continued during the constitutional monarchy, and as a result of the preferences of the Unionists, who took full power after the 1913 Ottoman coup d'état and the assassination of Mahmud Şevket Pasha, the Ottoman Empire entered the First World War on the side of Germany. The chants of the Turkish-Bulgarian alliance in Tarabya by 57 Bulgarian officers, who came to Istanbul on 23 July 1909 to celebrate the anniversary of the Second Constitutional Monarchy, were echoed in political and military circles during the First World War, in which Bulgaria was also involved.

The 1909 military attaché reports deal with military rather than political issues. For example, after the coup d'état of 27 April, the guard regiments of Sultan Abdülhamid II in the 1st Army based in Istanbul were immediately disbanded. All those involved in the military revolt that took place in Taksim Taşkışla on 13 April were expelled from Istanbul, regardless of civilian or military, rank or non-rank. Among the 1909 attaché reports, there is an English translation of the Hatt-ı Hümayûnu of Mehmed Reşad V. The content of this Hatt-ı Hümayun, the original Ottoman Turkish version of which we could not access, is full of extremely meaningful messages. It is still a mystery whether this Hatt-ı Hümayun was written directly by the Sultan or by military officials. Chronologically, the first constitutional monarch in Ottoman history was Abdülhamid II (1876-1909). However, Abdülhamid II used the Russo-Turkish War of 1877-78 as an excuse to suspend parliament and the constitution indefinitely and ruled the empire as an absolute monarchy until he was deposed in 1909. Perhaps because this first attempt was not 'real', the new Sultan, Mehmed Reşad, described himself as 'the first constitutional sovereign' in his first hatt-ı hümayun, which was read out after the swearing-in ceremony on 27 April. Thus, the experience of constitutional monarchy which was left unfinished in 1876, was revived after the siege of Istanbul by the 3rd Army in

1909, and this process made it possible to establish the democratic Republic of Türkiye in 1923.